

Βία: κοινωνική οδύνη ή προσωπική ντροπή;

Σωματική και ψυχολογική βία κατά των γυναικών
στις συζυγικές και ερωτικές σχέσεις

Λίμπη Τατά Αρσέλ

Μια από τις πιο θλιβερές και καταστρεπτικές συνέπειες της φυλετικής ανισότητας είναι η κάθε μορφής βία εναντίον των γυναικών. Τα κορίτσια και οι γυναίκες είναι θύματα σεξουαλικής κακοποίησης στην παιδική ηλικία, ενδοοικογενειακής βίας, οικονομικής εκμετάλευσης, βιασμού από ξένους και γνωστούς, σεξουαλικής παρενόχλησης στο χώρο εργασίας τους και τέλος δολοφονίας σε πολύ μεγαλύτερο ποσοστό από ό,τι τα αγόρια και οι άνδρες. Η βία κατά των γυναικών έχει πολλά πρόσωπα. Οι κύριες μορφές είναι η σεξουαλική, η σωματική, η ψυχολογική και η οικονομική βία.

1. Στη σεξουαλική βία περιλαμβάνονται ο εξαναγκασμός για σεξουαλικές πράξεις στις οποίες δεν συναινεί το θύμα, όπως βιασμός μέσα και έξω από μια σχέση, η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών και εφήβων, η σεξουαλική παρενόχληση και οι απειλές στο χώρο εργασίας ή στο δημόσιο χώρο, η καταναγκαστική πορνεία (*trafficking*).
2. Στη σωματική βία περιλαμβάνονται γελοιοποίηση του σώματος του άλλου, σπρωξιές, πετάγματα στο πάτωμα, γροθιές, κλοτσιές, χαστούκια, χτυπήματα σε άλλα σημεία του σώματος με τα χέρια ή άλλα αντικείμενα, τσιμπήματα, δαγκωματιές, σπασίματα μελών ή πλευρών, καταναγκαστική ακινησία, απόπειρα πνιξίματος, επιθέσεις με όπλο και μαχαίρι, καψίματα, φόνος.
3. Η ψυχολογική βία έχει πολύπλοκες μορφές. Περιλαμβάνει εξαναγκασμό για υποταγή με απειλές, καταστροφή προσωπικών ειδών του θύματος ή αντικειμένων του σπιτιού ή απειλές γι' αυτό, συνεχείς υβριστικούς και υποτιμητικούς χαρακτηρισμούς, δημιουργία κλίματος εκφοβισμού και τρόμου, γελοιοποίηση του θύματος ιδιωτικά ή σε κοινό χώρο, συνεχή κριτική και υποτίμηση των αποφάσεών του, υπερβολική κτητικότητα και κοινωνική απομόνωση, συνεχή έλεγχο των κινήσεων, επιβολή ορισμένων ρούχων ανεπιθύμητων στο θύμα, τοποθέτηση της ευθύνης στο θύμα για οποιαδήποτε αποτυχία ή κακοδαιμονία του θύτη, κλείδωμα στο σπίτι ή εγκατάλειψη σε έναν άλλο χώρο με σκοπό την τιμωρία.

4. Η οικονομική βία περιλαμβάνει σεξουαλική παρενόχληση και απειλές για απόλυση στο χώρο εργασίας, ανοιχτή ή κρυφή στέρηση οικονομικών πόρων πάνω στους οποίους το θύμα έχει δικαίωμα, απόκρυψη ή υπεξαίρεση εισοδημάτων και ιδιοκτησιών, εκμετάλλευση οικονομικών πόρων του θύματος για προσωπικούς σκοπούς του θύτη, στέρηση βασικών φυσικών αγαθών, όπως τροφή, ρούχα, φάρμακα, στέγη, παρά τις υπάρχουσες οικονομικές δυνατότητες, παρεμπόδιση της συζύγου ή συντρόφου να εργαστεί ή να διαλέξει ελεύθερα μια απασχόληση.

Η έκταση όλων των μορφών βίας κυμαίνεται από κοινωνία σε κοινωνία ανάλογα με τη νομική και την οικονομική θέση των γυναικών. Η ποιοτική ανάλυση σε αυτό το κεφάλαιο επικεντρώνεται στη σωματική και ψυχολογική βία στις στενές συντροφικές σχέσεις, αντλεί τα παραδείγματά της από περιπτώσεις σωματικής και ψυχολογικής βίας, αλλά η ανάλυση των μηχανισμών για τη διατήρηση των βίαιων δεσμών ισχύει και για τις σεξουαλικά και οικονομικά βίαιες σχέσεις. Σκοπός μας είναι να γίνει μια πολυπαραγοντική ποιοτική ανάλυση της βίας σε κοινωνικό και ψυχολογικό επίπεδο. (Για έρευνες στην Ελλάδα σχετικά με την εξάπλωση, τις μορφές, τους κοινωνικούς παράγοντες κ.λπ. βλ. Αρτινοπούλου & Φαρσαδάκης, 2003· Γενική Γραμματεία Ισότητας, 2002· Εθνικό Παρατηρητήριο για τη Βία κατά των Γυναικών, 2004· KEDE, 2004.)

Κοινωνικοί μηχανισμοί που διατηρούν τη βία

Η βία κατά των γυναικών έχει μια ιδιαιτερότητα σε σχέση με οποιαδήποτε άλλη κοινωνική βία.

1. Μια πρώτη συνθήκη για όλες τις μορφές είναι ότι, σε αντίθεση με τη βία που υφίσταται ο άνδρας συνήθως έξω από το σπίτι, η γυναίκα την υφίσταται μέσα στο οικείο περιβάλλον της. Ασκείται από τον πατέρα, τον αδελφό, τον ερωτικό φίλο, το σύζυγο, τον πρώην φίλο ή σύζυγο, το συνάδελφο, τον εργοδότη.
2. Επομένως, παρόλο που σχεδόν όλες οι μορφές σωματικής και σεξουαλικής βίας και μερικές μορφές οικονομικής βίας αποτελούν νομικό έγκλημα στην Ελλάδα, ισχυρές δυνάμεις μέσα στην οικογένεια και στο χώρο εργασίας και γενικότερα στην κοινωνία επιβάλλουν τη μυστικότητα και την αποσιώπηση και καταπολεμούν τη δημόσια αποκάλυψη, γεγονός που αποτελεί τη δεύτερη κοινή συνθήκη. Ένα πολύ μικρό ποσοστό της σεξουαλικής κακοποίησης, της βίας, του βιασμού, της σεξουαλικής παρενόχλησης φτάνει στη δημοσιότητα, ένα ακόμη μικρότερο ποσοστό φτάνει στο δικαστήριο και τελικά ένα ελάχιστο ποσοστό καταλήγει στην τιμωρία του δράστη. Για παράδειγμα, επιδημιολογικές έρευνες δείχνουν ότι το 4% (N: 64.000) των ενήλικων Δανών γυναικών υφίσταται σωματική βία κάθε χρόνο, ενώ μόλις το 0,1% των περιπτώσεων καταγγέλλεται στην αστυνομία (The National

Observatory on Violence against Women, 2004· The Danish Centre for Social Vulnerability, 2006). Ισχυροί θεσμοί στην κοινωνία συμβάλλουν στην αποσιώπηση. Η αστυνομία ονομάζει τη βία του άνδρα «οικογενειακούς καβγάδες» και αποφεύγει να δεχτεί καταγγελίες. Η εκκλησία συμβουλεύει υπομονή και καρτερικότητα. Η υπηρεσία πρώτων βοηθειών διαγιγνώσκει τη βία σαν «ατύχημα στο σπίτι» και τις απόπειρες αυτοκτονίας κακοποιημένων γυναικών σαν «δηλητηρίαση». Η δικαιοσύνη ευνοεί συχνά τον άνδρα γιατί ο άνδρας χειρίζεται τις νομικές υποθέσεις με μεγαλύτερη μαεστρία (βλ. Γούλιαρου «Η αρχή της ισότητας των δύο φύλων στο οικογενειακό δίκαιο του 1983» σε αυτό τον τόμο).

3. Έτσι, μια τρίτη συνθήκη είναι η νομική ατιμωρησία του δράστη που καθιστά τη βία, αν όχι επιτρεπτή, τουλάχιστον ανεκτή. Επίσης, από τη μια μεριά δίνει το ελεύθερο στο δράστη και από την άλλη μεταδίδει στο θύμα την αισθηση ανυπαρξίας δικαιωμάτων του (KEDE, 2004).
4. Σε αυτό συμβάλλει μια τέταρτη συνθήκη, ότι δηλαδή υπάρχουν συχνά παθητικοί μάρτυρες στη βία, οι οποίοι, αν και βλέπουν όσα συμβαίνουν, δεν αντιδρούν απέναντι στη βία είτε γιατί επικροτούν είτε γιατί δεν θέλουν να «ανακατευτούν». Παθητικοί μάρτυρες μπορεί να είναι η οικογένεια, φίλοι, συνάδελφοι. Η πλειονότητα των ανδρών ποτέ δεν θα χτυπούσε, δεν θα βιάζε, δεν θα παρενοχλούσε σεξουαλικά ή δεν θα εκμεταλλευόταν οικονομικά μια γυναίκα, παρ' όλα αυτά δείχνει ανεκτικότητα απέναντι στη βία άλλων ανδρών (Arcel, 1992). Η παθητικότητα των μαρτύρων είναι μια από τις προϋποθέσεις της διατήρησης της βίας, γιατί στέλνει στη γυναίκα και το κορίτσι το μήνυμα ότι δεν μπορούν να βασίζονται στη βοήθεια του αμέσου κοινωνικού περιβάλλοντος ούτε στην καθημερινή ζωή ούτε στο ενδεχόμενο ότι θα τους προσφέρει μάρτυρες κατηγορίας σε ένα δικαστήριο.
5. Επομένως η νομική προστασία των γυναικών είναι περιορισμένη, γεγονός που αποτελεί την πέμπτη συνθήκη, ακόμη και σε κοινωνίες που έχουν σχετική νομοθεσία και έχουν ευαισθητοποιηθεί στο θέμα της βίας (Βλάχου, 2005· Γούλιαρου «Ο νόμος για την ενδοοικογενειακή βία» σε αυτό τον τόμο· KEDE, 2004).
6. Μια έκτη κοινή συνθήκη είναι ο στιγματισμός της γυναίκας όταν σπάσει τη σιωπή και αποκαλύψει τη βία. Η οικογένεια, η αστυνομία, τα δικαστήρια, η κοινή γνώμη ρίχνουν την ευθύνη επάνω της και η ακεραιότητά της αμφισβητείται. Συνθήκη που την κάνει να διστάζει ή να μην τολμά να αποκαλύψει τη βία για να μη χειροτερέψει τη θέση της. Όσο πιο ανδροκρατούμενη είναι μια κοινωνία τόσο πιο πολύ στιγματίζεται και απομονώνεται η γυναίκα όταν σπάσει τη σιωπή. Λεκτική αντίσταση από τις γυναίκες στην καταπίεση, μια μορφή αντίστασης που θεωρείται φυσιολογική σε μια μη βίαιη σχέση, καταδικάζεται στη βίαιη σχέση από πολλούς και οι οικείοι της γυναίκας τη συμβουλεύουν να μην ανταπαντά, να μην προβάλλει αντίσταση, να περιμένει «να φύγει η κακή η ώρα», να μην «οξύνει τα πράγματα» και γενι-

- κά να φέρεται καρτερικά και με υπομονή για να αποφύγει τη βία. Με λίγα λόγια οι οικείοι συμβουλεύουν τις γυναίκες να προσαρμοστούν στη βία.
7. Μια έβδομη συνθήκη είναι η έλλειψη υποστηρικτικών δομών, όπως η ύπαρξη οικογενειακών συμβούλων, μια ευαισθητοποιημένη και αποτελεσματική αστυνομία, σχολικοί ψυχολόγοι που θα εντοπίσουν οικογενειακά προβλήματα, ένα ιατρικό σύστημα που θα υποστηρίζει τη γυναίκα όταν διαπιστώσει βιασμό, κακοποίηση και προβλήματα υγείας συνδεδεμένα με τη βία και τη σεξουαλική παρενόχληση, κοινωνικά κέντρα περιθαλψης, καταφύγια για κακοποιημένες γυναίκες (βλ. Καββαδία & Στρατηγάκη σε αυτό τον τόμο), οικονομική υποστήριξη σε μονογονεϊκές οικογένειες κ.λπ. Τέτοιες υποστηρικτικές δομές θα καθιστούσαν τη διέξοδο από τη βίαιη σχέση δυνατή για τη γυναίκα. Το γεγονός ότι δεν υπάρχουν ή είναι υποτυπώδεις μετατρέπει τους οικείους χώρους, όπου ασκείται η βία, σε φυλακές χωρίς τείχη που καθιστούν τη φυγή του θύματος, τουλάχιστον για μια περίοδο, δύσκολη έως και αδύνατη. Το σεξουαλικά κακοποιημένο κορίτσι δεν μπορεί να ξεφύγει από την οικογένεια πριν γίνει 14-15 ετών, η σωματικά, ψυχολογικά και οικονομικά κακοποιημένη γυναίκα δύσκολα ξεφεύγει από το σύζυγο, ακόμη και μετά το διαζύγιο, η σεξουαλικά παρενοχλημένη γυναίκα δεν μπορεί να εγκαταλείψει την εργασία της για οικονομικούς λόγους (Αρτινοπούλου & Παπαθεοδώρου, 2004).

Ο αντικειμενικός εγκλωβισμός οδηγεί στον υποκειμενικό αυτοεγκλωβισμό και την προσαρμογή στις συνθήκες βίας. Όπως αναπτύχθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, η κατασκευή του φύλου δεν είναι μόνο μια κοινωνική αλλά και μια ψυχολογική διαδικασία, που εγκαθίσταται στην ψυχή με τη μορφή των γνωστικών και συναισθηματικών δομών. Τα φυλετικά πρότυπα είναι εσωτερικευμένα στο κορίτσι και στη γυναίκα και βλέπουμε ότι ένας αριθμός γυναικών δέχεται ή ανέχεται αρχικά τον έλεγχο και την άσκηση εξουσίας από τον άνδρα. Ο βαθμιαίος εγκλωβισμός καταλήγει στην υποταγή και σε πολλές περιπτώσεις οι ίδιες οι κακοποιημένες γυναίκες συναίνούν στην αποιώπηση και μυστικότητα της βίας. Υποφέρουν σιωπηλά αρκεί να μην αποκαλυφθεί η «ντροπή» της οικογένειας και η ντροπή η δική τους.

Έτσι η κοινωνική οδύνη της βίας μεταφράζεται σε προσωπική ντροπή και ο πόνος γίνεται προσωπικός. Ο αυτοεγκλωβισμός επιφέρει, δυστυχώς, την αύξηση της βίας. Όταν το θύμα προσπαθεί να υπομένει τη βία, το βιασμό, την παρενόχληση, την εκμετάλλευση, η βία αυξάνεται. Αυτό αποδεικνύεται από έρευνες που δείχνουν ότι οι επιθέσεις που δέχονται οι γυναίκες από κάποιον που γνωρίζουν είναι πιο βίαιες και καταλήγουν σε σοβαρότερα σωματικά τραύματα από ότι στις περιπτώσεις που δέχονται από ξένους (Αρσέλ, 1992· Stermac, DuMont & Dunn, 1998). Ξεκινώντας από τη βασική μας θεωρία ότι το φύλο είναι μεν μια κοινωνική μάθηση αλλά αποτελεί και εσωτερικευμένη ψυχική δομή, η θεωρητική μας ανάλυση στη συζήτηση της βίας στις συζυγικές και ερωτικές σχέσεις θα περιλαμβάνει και το ψυχολογικό επίπεδο.

Η βίαιη σχέση: μια πολυπρισματική ανάλυση

Η φράση «το προσωπικό είναι πολιτικό» αποτελεί ένα από τα σλόγκαν του γυναικείου κινήματος. Σύμφωνα με τη φεμινιστική οπτική εξηγούμε όλα τα προβλήματα βίας με την άνιση κοινωνική σχέση των δύο φύλων. Βία και σεξουαλική βία είναι μια κατ' αρχήν κοινωνική οδύνη που ξεπηδά από την ανισότητα, η οποία όμως, λόγω της κοινωνικής αποσιώπησης και του στιγματισμού, αναγκάζει τη μεμονωμένη γυναίκα να τη «μεταφράζει» σαν προσωπικό και υποκειμενικό της πόνο, πόνο που είναι ξεκομμένος από την αντικειμενική ανισότητα της σχέσης. Η κοινωνική οδύνη στην προκειμένη περίπτωση έχει ως απαραίτητο κοινωνικό υπόβαθρο την ιδεολογία ότι ένας άνδρας μέσα σε μια φυλετικά άνιση κοινωνία θεωρεί ότι έχει δικαίωμα να απαιτεί παροχές από τη γυναίκα και το κορίτσι, όπως συναισθηματική εξάρτηση, πρακτική φροντίδα, θαυμασμό και επιβεβαίωση, ερωτικό πόθο, σεξουαλικές υπηρεσίες, υποταγή και αμέριστη υποστήριξη όσο λανθασμένα και αν συμπεριφέρεται εκείνος. Ο δράστης στην περίπτωση των βίαιων σχέσεων, όπου υπάρχει βία, βιασμός, σεξουαλική κακοποίηση και σεξουαλική παρενόχληση, στηρίζεται στην άποψη ότι, αν η γυναίκα δεν παρέχει αυτές τις υπηρεσίες με τη θέλησή της, πρέπει να τις προσφέρει με τη βία, έστω και αν δεν συναινεί. Ασκώντας αυτά τα δικαιώματα του από τη θέση του υποκειμένου, ο δράστης αναίρει τα δικαιώματα της γυναίκας και του κοριτσιού και τις καθιστά αντικείμενα.

Η ψυχολογική και σωματική βία, η σεξουαλική και η οικονομική βία εναντίον των γυναικών συνιστούν κοινωνικά προβλήματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν και να διευθετηθούν με αλλαγή της κοινής νοοτροπίας, με κοινωνικά προγράμματα, με ξεκάθαρη νομοθεσία και ουσιαστικές ποινές στους παραβάτες του νόμου. Η δράση μας στο κοινωνικό επίπεδο αποβλέπει στο συνεχή αγώνα για τον κοινωνικό έλεγχο της βίας. Ο στόχος είναι «μηδέν ανοχή» (Εθνικό Παρατηρητήριο για την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών, 2004). Η παραπάνω κοινωνική ανάλυση δεν αρκεί όμως όταν στεκομαστείς ως σύμβουλοι απέναντι στη μεμονωμένη γυναίκα, η οποία μας φέρνει τον προσωπικό της πόνο, και γι' αυτό πρέπει να την αντιμετωπίσουμε ως την προσωπικότητα που είναι, και όχι μόνο ως ένα μέλος του κοινωνικού συνόλου που ζει σε μια άνιση σχέση.

Ενώ συμφωνούμε με την κοινωνική διευθέτηση ως πρωταρχική προτεραιότητα της φεμινιστικής οπτικής, θέλουμε σε αυτό το κεφάλαιο να προχωρήσουμε σε μια συμπληρωματική ανάλυση που θα είναι βοηθητική στην αντιμετώπιση της ίδιας της γυναίκας, όταν έρχεται να συμβουλευτεί τον ψυχολόγο, το γιατρό, τον κοινωνικό λειτουργό, το δικηγόρο. Κάθε παρέμβαση που δεν κατανοεί όχι μόνο την κοινωνική διαφορά εξουσίας στο ζευγάρι, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο αυτή εγκαθίσταται στην ψυχολογική δυναμική των γυναικών δεν θα καταφέρει να δημιουργήσει διάλογο με την κακοποιημένη γυναίκα. Γι'

αυτό αντιμετωπίζουμε τις γυναίκες μέσα από μια διπλή προοπτική. Τις βλέπουμε ως άτομα που δρουν μέσα σε ένα αντιθετικό πεδίο δυναμεών. Είναι:

1. *υπεύθυνα, αυτόβουλα άτομα που έχουν την ευθύνη να προστατεύσουν τον εαυτό τους και τα παιδιά τους και διαθέτουν μικρότερη ή μεγαλύτερη δυνατότητα επιλογής να μείνουν ή να φύγουν από τη σχέση (ή μπορούν με τη βοήθειά μας να αυξήσουν τις δυνατότητες επιλογής τους)*
2. *θύματα βίας παγιδευμένα με τραυματική εξάρτηση βασισμένη στο φόβο.*

Θα προσπαθήσουμε στη συνέχεια να αποφύγουμε να αντιμετωπίσουμε τους βίαιους άνδρες αποκλειστικά σαν απάνθρωπους τυράννους και τις γυναίκες σαν άβουλα θύματα. Η πολυπρισματική ανάλυση θεωρεί την κακοποιημένη γυναίκα συνυπεύθυνη, όχι για την άσκηση βίας, αλλά για τη διατήρηση της σχέσης, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που δεν χρειάζεται να μείνει για οικονομικούς και κοινωνικούς λόγους. Φτωχές και άνεργες γυναίκες, που έχουν ανατραφεί με πατριαρχικές αξίες, ζουν σε παραδοσιακά περιβάλλοντα ή σε μια μικρή κοινωνία και έχουν παιδιά, πιέζονται για να μείνουν στο γάμο με ένα βίαιο άνδρα. Παραμένει όμως το ερώτημα γιατί μορφωμένες γυναίκες που έχουν την κοινωνική δυνατότητα να σταθούν μόνες τους δεν φεύγουν από τη σχέση. Είναι δε αυτό το συνειδητό ή ασυνείδητο δίλημμα με το οποίο έρχονται για να ζητήσουν βοήθεια οι γυναίκες που έχουν κοινωνική επιλογή. «Γιατί μένω σε αυτή τη βίαιη σχέση;», «Πώς μπορώ να φύγω από αυτή;» ή ακόμη και «Θέλω να κρατήσω το γάμο μου, τη σχέση μου, αλλά πώς μπορώ να την αλλάξω για να μην είναι βίαιη;» είναι μερικά από τα ερωτήματα που διατυπώνουν οι γυναίκες. Η Συμβουλευτική δεν μπορεί να επιφέρει αλλαγές προς το καλύτερο στην κατάσταση της κακοποιημένης γυναίκας, αν δεν κατανοήσει και δεν παρέμβει στους μηχανισμούς διατήρησης της βίας. Η ανάλυσή μας σχετικά με τους ψυχολογικούς μηχανισμούς που διατηρούν τη σχέση δεν ανατρέπει με κανέναν τρόπο την ηθική μας τοποθέτηση στο θέμα της βίας για τον άνδρα σαν υπεύθυνο της βίας και τη βία ως μια κοινωνική οδύνη που μπορεί να κατανοηθεί, αλλά όχι να συγχωρεθεί.

Θα υποστηρίξουμε την ανάλυση με παραδείγματα από έρευνες και την κλινική εργασία μας με κακοποιημένες γυναίκες (Arcel, 1992· Karpatchoff, 1983· Goldner et al., 1998· Anderson & Umberson, 2004).

Ψυχολογικοί μηχανισμοί

Η πολυπρισματική προοπτική βλέπει τη βίαιη σχέση ως ένα *αυτοδιατηρούμενο σύστημα* όπου ο άνδρας τιμωρεί τη γυναίκα με ψυχολογική, σωματική ή οικονομική βία με σκοπό να εξασφαλίσει εξαναγκαστικά την ανισότητα και να καταπολεμήσει την αυτονομία της. Η γυναίκα υποτάσσεται σε αυτή τη λογική για ένα μικρό ή μεγάλο διάστημα, προβάλλοντας όμως μια σειρά αντιστάσεων. Το εργαλείο για την εξασφάλιση της υποταγής είναι ο φόβος σε συνδυασμό με την τραυματική εξάρτηση.

Με τον όρο «αυτοδιατηρούμενο» εννοούμε ότι το συντροφικό σύστημα ανταλλαγής βίας και υποταγής ανεφοδιάζεται συνεχώς, όχι μόνο από τους κοινωνικούς μηχανισμούς που κρατούν παγιδευμένους τους συντρόφους, αλλά και από υποσυνείδητες ψυχολογικές δυναμικές που το διατηρούν ενεργό παρά τη φαινομενική και ρητή θέληση των συντρόφων να το αλλάξουν. Αν δεν κατανοήσουμε το αυτοδιατηρούμενο σύστημα, δεν θα καταφέρουμε ένα διάλογο με τις γυναίκες. Θα κρύβουν τα συναισθήματα και τις συμπεριφορές τους και θα εγκαταλείψουν την προσπάθεια μετά από δύο ή τρεις συνεδρίες. Οι κακοποιημένες γυναίκες αισθάνονται ντροπή, αυτομομφή και ενοχές επειδή μένουν στη σχέση. Απευθύνονται σε ειδικούς για βοήθεια γιατί δεν αντέχουν τη βία, αλλά στην πλειονότητά τους έχουν τραυματική εξάρτηση από το ταίρι τους και δεν είναι έτοιμες να φύγουν από τη σχέση. Το αυτοδιατηρούμενο σύστημα ανταλλαγής βίας και υποταγής περιέχει μια ψυχολογική δυναμική τραυματικής εξάρτησης και δεσμού και από τα δύο μέρη. *Η τραυματική εξάρτηση* βασίζεται (α) στο φόβο που εγκαθίσταται βαθμιαία μέσα τους και τις κρατά δέσμιες, (β) στις ενοχές ότι και οι ίδιες φταίνε για τη βία, ενοχές που τις εμφυσούν μέσα τους οι βίαιοι σύντροφοι, (γ) στον οίκτο που τρέφουν για τον άνδρα, (δ) σε προηγούμενες εμπειρίες βίας στην οικογένειά τους. Κρύβουν πολλές φορές τη συναισθηματική τους αδυναμία για το βίαιο σύντροφό τους και αποσιωπούν το γεγονός ότι και εκείνες συμβάλλουν στη διατήρηση της σχέσης. Είναι γνωστό ότι πολλές κακοποιημένες γυναίκες μετά από κάποιο ξαλάφρωμα άγχους αισθάνονται αδύναμες να διαλύσουν τη σχέση και διακόπτουν την επαφή με τον ψυχολόγο. Θα πρέπει να αντιληφθούμε ότι οι κακοποιημένες γυναίκες βρίσκονται σε ένα πεδίο κοινωνικών και ψυχολογικών δυναμικών στο πλαίσιο του οποίου οι περισσότερες δυνάμεις τις σπρώχνουν να μείνουν και να ενσαρκώσουν το θηλυκό πρότυπο της *καρτερικότητας*, της *υπευθυνότητας* και της *αντοχής*.

Η εξάρτηση ενισχύεται από το οικογενειακό παρελθόν των δύο συντρόφων. Η ανατροφή στις πατριαρχικές οικογένειες στις οποίες έχουν μεγαλώσει δημιουργεί άλυτες συνειδητές και ασυνείδητες συγκρούσεις μέσα τους, τις οποίες τις μεταφέρουν και στην ενήλικη ζωή τους, όπως θα δούμε παρακάτω. Εγκαθίσταται στη βίαιη σχέση ένα σύστημα ασύμμετρων δυνάμεων, όπου ο άνδρας έχει πάρει με εξαναγκασμό το δικαίωμα να ελέγχει και να καταπολεμά την αυτονομία της γυναίκας σε αποπνικτικό βαθμό, φτάνοντας ακόμη και στη βία, και η γυναίκα αναλαμβάνει την υποχρέωση να τον ακολουθεί, να τον υπηρετεί, να τον υπακούει, να τον υποστηρίζει αμέριστα και να ανέχεται τη βία.

Στη μακροχρόνια βίαιη σχέση η υποταγή της γυναίκας έχει δύο σκοπούς: (α) να εξασφαλιστεί απέναντι στη βία προσπαθώντας να αποτρέψει όσο το δυνατόν περισσότερα βίαια επεισόδια και (β) να εξακολουθήσει να διατηρεί τη σχέση με τον άνδρα, λόγω της εγκατεστημένης τραυματικής εξάρτησής της.

Η συμπεριφορά και των δύο αντιπροσωπεύει σε υπερβολικό βαθμό τους κοινωνικούς ρόλους του ανεξάρτητου άνδρα, που έχει δικαίωμα να τον φρο-

ντίζουν, και της εξαρτημένης γυναίκας, που έχει την υποχρέωση να παρέχει αυτή τη φροντίδα. Ενώ φαινομενικά στην εξωτερική εμφάνιση του βίαιου ζευγαριού ο άνδρας είναι ο δυνατός, στο λειτουργικό και ψυχολογικό επίπεδο ο άνδρας είναι βαθιά εξαρτημένος από την απόλυτη αφοσίωση και οργανωτική δύναμη της γυναίκας για να κρατάει τη συνοχή του ζευγαριού ή της οικογένειας. Η γυναίκα είναι η δυνατή φροντίζοντας για το σπίτι, την εργασία της, τα παιδιά της, τον άνδρα της και τον εαυτό της με ελάχιστη ή καθόλου βοήθεια από τον άνδρα. Παράλληλα προσπαθεί να προβάλλει καθημερινά αντίσταση ώστε να υψώσει τη δική της φωνή, συχνά με κίνδυνο για τη ζωή της. Η τάση της να κρατήσει τη δική της γνώμη είναι ακριβώς αυτό που ελκύει τον άνδρα σε πρώτο πλάνο. Μια απόλυτα αδύναμη γυναίκα δεν παρουσιάζει πρόκληση για το βίαιο άνδρα, γιατί χρειάζεται μια δυνατή γυναίκα για να ακουμπήσει επάνω της συναισθηματικά και πρακτικά. Όμως, η ίδια η δύναμη της τον εξαγριώνει σε δεύτερο πλάνο, γιατί δεν μπορεί να δεχτεί την ψυχολογική εξάρτηση που έχει από τη γυναίκα και έτσι δεν μπορεί να δεχτεί ότι η εξουσία του επάνω στη δυνατή γυναικά δεν είναι απόλυτη. Παρακάτω θα δούμε πώς τα δύο μέρη εξηγούν τη βία με παραδείγματα από έρευνες και την κλινική πρακτική μας.

Οι κακοποιημένες γυναίκες εξηγούν τη βία

Οι γυναίκες συχνά εξηγούν τη βία απέναντι τους προβάλλοντας τις εξής αιτίες γι' αυτή τη συμπεριφορά:

Η «διχοτομημένη» προσωπικότητα του άνδρα σε «καλό» και σε «κακό» άνδρα

'Όταν οι γυναίκες αποκτήσουν μια αρχική θετική εικόνα του συντρόφου τους, έχουν δυσκολίες να την αλλάξουν και να ενσωματώσουν το βίαιο άνδρα μέσα στη θετική εικόνα που έχουν. Αποβάλλουν έτσι τις βίαιες πλευρές του σε μια ξεχωριστή αποκομμένη εικόνα, μη θέλοντας να δουν ότι πρόκειται για τον ίδιο άνδρα.

Για να φτάσουν στη συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι πρόκειται για τον ίδιο άνδρα που χρησιμοποιεί βία για να εξασφαλίσει υποταγή, πρέπει συνάμα να συνειδητοποιήσουν τον εαυτό τους ως κακοποιημένο, μια συνειδητοποίηση που μπορεί να διαρκέσει από μήνες έως και χρόνια για να συντελεστεί.

«Όταν έχουμε τις καλές μας περιόδους είναι ο καλύτερος άνδρας του κόσμου. Όταν ήμασταν αρραβωνιασμένοι, έλεγα στον εαυτό μου ότι έχω κερδίσει το λαχείο».

(42 ετών, γραμματέας)

«Γινόταν κακός και τότε μου έλεγε ότι ήμουν ανίκανη, μου έλεγε ότι είχα σύμπλεγμα κατωτερότητας, ότι ήμουν χοντρή, ότι δεν ήξερα πώς να κόβω το κρέ-

as, πετούσε το φαΐ που έκανα και ήταν ικανός να με τρεπλάνει όταν καθόταν και με έβλεπε συνέχεια όταν έτρωγα. Πώς κρατούσα το πιρούνι, πώς έτρωγα. Έχανα την όρεξή μου, τα νεύρα μου έσπαγαν. Δεν λέω ότι δεν έχω λάθη, αλλά ήταν εντελώς άδικος».

(35 ετών, άνεργη)

«Άλλαξε όταν άφησα το διαμέρισμά μου και μετακόμισα στο διαμέρισμά του. Έγινε ξαφνικά κάποιος άλλος. Άρχισε να μου φέρεται ταπεινωτικά από τη στιγμή που μετακομίζαμε. Ο φίλος του, που μας βοήθησε στη μετακόμιση, του έκανε παρατήρηση. Του είπε "πώς μιλάς μ' αυτό τον τρόπο στη Λ.;"».

(27 ετών, ιδιωτική υπάλληλης)

«Τον αγαπώ ακόμα. Βλέπω και τις καλές του πλευρές, όταν είμαστε καλά είναι καλός, βγάζει χρήματα. Η μπτέρα μου μου έλεγε για τον πατέρα μου, "as αλέθει ο μύλος κι as γογγύζει". Αλλά δεν το καταλαβαίνω. Δεν μπορώ καθόλου να καταλάβω πώς αντέχω».

(30 ετών, νοικοκυρά)

Η ερωτική ζήλια

Η υπερβολική ζήλια του άνδρα για το παρελθόν και το παρόν κάνει μερικές γυναίκες να αισθάνονται αρχικά κολακευμένες και επιλεγμένες. Ωστόσο, η ζήλια κινείται από την επιθυμία του άνδρα να χειραγωγεί και να ελέγχει και την παραμικρή κίνηση της γυναίκας. Αργότερα η ίδια ζήλια παίρνει τυραννικές μορφές, συνοδεύεται με σωματική βία και οι άνδρες την εξηγούν με την υπερβολική αγάπη που τρέφουν για τη γυναίκα. Οι διαβεβαιώσεις αγάπης δίνουν στις γυναίκες την αίσθηση ότι είναι επιλεγμένες και αντικείμενα αγάπης. Αυτό συντείνει στην υποταγή των γυναικών, θέλοντας με αυτό τον τρόπο να διαβεβαιώσουν τον άνδρα ότι δεν υπάρχει λόγος να ζηλεύει.

«Η ζήλια φταίει και το σεξουαλικό. Δεν μπορούσε να καταλάβει ότι δεν είχα όρεξη για σεξ κάθε μέρα. Αλλά αυτός το ήθελε εδώ και τώρα, κάθε μέρα. Εγώ δεν ήθελα. Με ρωτούσε τότε με ποιον άνδρα είχα βρεθεί και με κατηγορούσε ότι δεν τον πρόσεχα αρκετά, ότι δεν ήμουν σωστή γυναίκα απέναντί του. Τον πίστευα, προσπαθούσα να είμαι σωστή, παρόλο που αποδείχτηκε μετά ότι εκείνος με απατούσε».

(35 ετών, άνεργη).

«Δεν με άφηνε ούτε στην ξαδέλφη μου να πάω. Μου έλεγε "αν πας στην ξαδέλφη σου να ξέρεις ότι θα βρεις την πόρτα κλειστή όταν γυρίσεις πίσω". Το λέγε και το εννοούσε».

(45 ετών, νοικοκυρά).

«Έγινα παθητική. Αν έλεγε μην τηλεφωνείς, δεν τηλεφωνούσα, αν έλεγε μην βγεις δεν έβγαινα, μου τηλεφωνούσε από τη δουλειά του για να επέλεγει. Όταν

βγαίναμε δεν έπρεπε να βλέπω κανέναν, είχα τα μάτια μου στο πεζοδρόμιο, δεν τολμούσα να δω κανέναν για να μη μου κάνει σκνήνι.

(45 ετών, νοικοκυρά)

«Μιλούσε πάντα για τους άνδρες που είχα πριν από αυτόν. Και ότι δεν ήμουν όπως έπρεπε απέναντί του. Έψαχνε πάντα για μια μπτέρα. Είναι από την παιδική του ηλικία. Και έγινε όλο και χειρότερα με τον καιρό. Έλεγε ότι δεν τον φρόντιζα αρκετά, zήλευε ακόμα και το παιδί».

(40 ετών, δικηγόρος)

Η παρανοϊκή ζήλια βασίζεται στο αίσθημα κατωτερότητας που έχει ένας άνδρας απέναντι στη γυναίκα, το οποίο τον κάνει να πιστεύει ότι θα τον αφήσει για κάποιον καλύτερο. Η παθολογική ζήλια και η απόφαση της γυναικάς να διαλύσει τη σχέση είναι πάντα οι λόγοι πίσω από τις δολοφονίες γυναικών.

Η θέλησή του να κυριαρχήσει πάνω στη γυναίκα λόγω επιθετικού χαρακτήρα

Οι γυναίκες που ζουν με άνδρες που αντιδρούν με βία χωρίς φανερά σοβαρό λόγο και μηδαμινή αφορμή εξηγούν τη βία με το πρόσχημα ότι ο άνδρας θέλει να βγάλει τον απωθημένο θυμό του επάνω τους. Οι γυναίκες καταλαβαίνουν το θυμό σαν αδυναμία και σαν προσπάθεια του άνδρα να ισοσταθμίσει τη δική τους δύναμη.

«Δεν χρειαζόταν να πω τίποτα (για να χρησιμοποιήσει βία). Ούτε πέξην. Μια μέρα ήρθε στο σπίτι, όταν τον είδα κατάλαβα ότι κάτι θα γινόταν. Δεν είπα πέξην. Πήγε και σήκωσε το καπάκι της κατσαρόλας, έβαλε λίγο φαγητό. Ήταν άβραστο φυσικά, αφού δεν είχε τελειώσει ακόμα. Έβαλε το άβραστο φαΐ στο στόμα, το έφτυσε. "Τι φαΐ είναι αυτό που μου σερβίρεις;" είπε. Πήρε την κατσαρόλα και πέταξε όλο το φαΐ στο νεροχύτη».

(35 ετών, άνεργη)

«Αυτός άρχισε τις σκνές. Έκανε τα πάντα για να ξεσπάσει το θυμό του. Ήταν σαν να ήταν μια μορφή ευχαρίστησης γιατί όταν με έκανε ράκος και μου έδινε δύο χαστούκια, φαινόταν να αισθάνεται καλά. Καθόταν κάτω, με αγκάλιαζε (όταν έκλαιγα) και μου έλεγε: "Σώπα αγάπη μου". Μόνο τότε ποσύχαζε».

(27 ετών, φοιτήτρια)

Παρά τη συνειδητοποίηση μέσα της ότι η βία είναι εργαλείο για να κυριαρχήσει επάνω της, δεν αποφασίζει πάντα η γυναίκα να φύγει από τη σχέση. Ο άνδρας αναιρεί την αδυναμία που αισθάνεται λόγω της τυραννικής εξάρτησής του από τη σύντροφό του χρησιμοποιώντας βία και η γυναικά αναιρεί τη δύναμη της απέναντι στον άνδρα με το να υποτάσσεται τελικά παρά την οποία αντίσταση.

Η υποταγή έχει πολλές λειτουργίες. Αποτελεί (α) μια προσπάθεια της γυ-

ναικας να προασπίσει τον εαυτό της ενάντια στη βία, (β) να κρύψει από τους άλλους ότι ο άνδρας της είναι ένας αδύναμος και ψυχολογικά εξαρτημένος άνδρας, συχνά και αποτυχημένος κοινωνικά, που έχει απόλυτη ανάγκη από τη βοήθειά της, (γ) να εκπληρώσει το ιδανικό της πραγματικής θηλυκότητας, τη γυναικά που πρέπει να φροντίζει τον άνδρα και να τον κρατά ευχαριστημένο.

Το γεγονός ότι δεν κατάφερε να την υποτάξει απόλυτα, όπως θα ήθελε εκείνος

Οι περισσότερες γυναίκες έχουν συνειδητοποιήσει ότι ο άνδρας θέλει να τις καθυποτάξει ολοκληρωτικά με σκοπό να μην προβάλλουν καμιά αντίσταση. Ο σκοπός αυτός είναι ανέφικτος γιατί, όπως αναλύσαμε παραπάνω, ο βίαιος άνδρας αναζητάει ακριβώς ικανές γυναίκες για να οργανώσουν τη ζωή του. Αφού είναι αδύνατο για τον καταπιεσμένο άνθρωπο να μην προβάλλει κάποια αντίσταση, τα λόγια των γυναικών είναι συχνά η αφορμή των ανδρών για να αντιδράσουν βίαια. Δυστυχώς, η λεκτική αντίσταση αποτελεί ακριβώς το λόγο για τον οποίο κατηγορούνται οι κακοποιημένες γυναίκες ότι είναι τάχα συνυπεύθυνες για τη βία.

Η λεκτική αντίσταση μπορεί να είναι η διαφωνία της για οικογενειακά θέματα, η διαμαρτυρία της για κάτι που κάνει ο άνδρας εναντίον της, η προσπάθεια εξήγησης για τις δικές της πράξεις, η αυτούπεράσπιση και οι δικαιολογίες όταν ο άνδρας τής καταλογίζει κάτι, ή ακόμη και η δική της αρνητική περιγραφή του άνδρα της όταν φτάσει στα όριά της. Όλες αυτές οι μορφές επικοινωνίας, όσο λογικές και να είναι, ενδέχεται να προκαλέσουν βία από τον άνδρα.

Ωστόσο, αυτού του είδους η επικοινωνία είναι ένα αναπόσπαστο μέρος οποιασδήποτε στενής σχέσης, που στις περισσότερες συντροφικές σχέσεις δεν οδηγεί στη βία απλώς γιατί ο άνδρας (α) δεν έχει σκοπό να καθυποτάξει και να ελέγχει ολοκληρωτικά τη σύντροφό του, (β) ξέρει τα όριά του, ελέγχει το θυμό του και σταματάει ακριβώς πριν τη χρήση βίας λόγω του σεβασμού του για τη γυναίκα του και τον εαυτό του, (γ) δέχεται τη λεκτική αντίσταση της γυναίκας σαν κάτι φυσιολογικό, αν και δυσάρεστο. Ο βίαιος άνδρας χρησιμοποιεί βία για την ίδια λεκτική αντίσταση η οποία σε μια άλλη σχέση δεν θα οδηγούσε ποτέ στη βία.

«Είναι γιατί δεν μπορώ να σωπαίνω όλη την ώρα. Κι όταν με ρωτάει για κάτι, του λέω την αλήθεια. Την τελευταία φορά, το φαΐ δεν είχε τελειώσει όταν πρθε στο σπίτι. Κάθισε στην καρέκλα και άρχισε από τα νεύρα του να πετάει τα πιάτα στο πάτωμα. Του λέω "μην πετάς τα πιάτα πια, περίμενε!". Τότε μου πέταξε μια εφημερίδα στο κεφάλι, του την πέταξα πίσω, εξαγριώθηκε, σπκώθηκε επάνω, με πέταξε πάνω στον τοίχο και χτύπησε το κεφάλι μου πάνω σ'ένα κάδρο. Έτρεχαν αίματα. Έπειτα στενοχωρεθήκε, είπε ότι μ' αγαπούσε, είπε ότι δεν ήθελε να μου κάνει κακό, αλλά δεν είπε συγγνώμη».

(45 ετών, άνεργη)

«Τα ανεχόμουν. Είπα στον εαυτό μου: Δεν θα τον αφήσω να με λυγίσει. Ο γιατρός μου είπε "έχεις ένοστικτο αυτοσυντήρησης". Όχι δεν ήθελα να κατρακύλησω κάτω, εκεί που με ήθελε αυτός. "Αισθάνεσαι καλά μόνο όταν με χτυπάς" του είπα. Ήθελε πάντα να γίνεται τα δικό του αλλά δεν του πέρασε».

(45 ετών, άνεργη)

Το τελευταίο παράδειγμα δείχνει το σύνδρομο που περιέγραψε πρώτη η Δανέζα ψυχολόγος Karpatchoff (1983), ένα σύνδρομο ιδεολογίας και συναισθημάτων, το σύνδρομο του «δεν πρέπει να καταρρεύσω», γιατί αν καταρρεύσει εκείνη θα καταρρεύσει όλο το σύστημα. Στα ελληνικά θα το λέγαμε το σύνδρομο της αντοχής, όπου η γυναίκα βάζει σκοπό να αποδείξει ότι αντέχει τη βία που δεν θα τη λυγίσει.

Η γυναίκα κινητοποιεί έτσι όλες τις δυνάμεις της, προσαρμόζεται στην καταπίεση και στη βία και επιβάλλει στον εαυτό της να μην καταρρεύσει και να μην ανοίξει το σύστημα προς τα έξω, δηλαδή να μη φανερώσει την πραγματικότητα της δυσλειτουργίας της σχέσης. Δυστυχώς κατ' αυτό τον τρόπο εξασφαλίζει τη διατήρηση του τυραννικού συστήματος. Μόνο όταν αισθάνεται ότι η ζωή της βρίσκεται σε κίνδυνο, στρέφεται στους γύρω της. Ο όρος «τυραννική εξάρτηση» υποδηλώνει ότι και τα δύο μέρη (όταν υπήρχε αρχικά αγάπη ή υπάρχει ακόμη αγάπη) δεν ασκούν ούτε ανέχονται τη βία αβασάνιστα. Η γυναίκα δεν βλέπει σε αυτή τον τρόπο να απαγκιστρωθεί από τη σχέση, ενώ ο άνδρας τις πιο πολλές φορές δεν θέλει να τελειώσει τη σχέση παρά τα συνεχή παράπονά του για εκείνη. Θα ξαναγυρίσουμε στην αναλυτική εξήγηση αυτού του φαινομένου πιο κάτω.

Και τα δύο μέρη ταλανίζονται πότε με συναισθήματα μεταμέλειας, τύψεις συνειδήσεως, υποσχέσεις και θέληση να αρχίσουν από την αρχή και πότε με συναισθήματα προδοσίας, θυμού απόστασης, απόρριψης και απογοήτευσης.

Στην αρχή οι γυναίκες αντιστέκονται με πολλούς τρόπους, για παράδειγμα απειλούν ότι θα φύγουν, αφήνουν το σπίτι προσωρινά για κάποιο διάστημα, ζητούν τη βοήθεια συγγενών και φίλων, πηγαίνουν στο γιατρό, φωνάζουν την αστυνομία, πηγαίνουν στο νοσοκομείο, συζητούν με ένα δικηγόρο, αλλά από ένα σημείο και μετά η αντίσταση της γυναίκας μεταφράζεται σε απόφαση να μην αφήσει τον άνδρα να τη λυγίσει, στρατηγική που χρησιμοποιείται και στις περιπτώσεις σεξουαλικής παρενόχλησης, που αποδεικνύεται καταστρεπτική για την ψυχική και σωματική υγεία της γυναίκας και λανθασμένη, αφού όσο εκείνη υποτάσσεται τόσο παγιώνεται η βία.

Η δυστυχισμένη παιδική πλοκή του άνδρα, που ενισχύει την υποχρέωση φροντίδας

Η λογική της φροντίδας που διέπει τις περισσότερες γυναίκες (Gilligan, 1993) ενισχύεται από τον οίκτο τους γι' αυτόν.

«Από την πρώτη στιγμή κατάλαβα ότι ήταν ένα δυστυχισμένο παιδί. Αποφά-

σισα να τον στηρίξω και να τον κάνω να αισθάνεται καλά, αποφάσισα να δου-
λέψω με τη σχέση μας».

(35 ετών, υπάλληλος)

«Ημουν σίγουρη ότι δεν αισθανόμουν πια τίποτα για τον Γ. Αλλά όταν τον εί-
δα αξύριστο, άθλιο, στενοχωρημένο, είπα μοιάζει με μένα όταν είμαι χάλια.
Έτρεμαν τα χέρια του χωρίς να έχει πιει. Ήταν τόσο δυστυχισμένος επειδή δεν
μπορούσε να με βρει –είχα φύγει μερικές ώρες. Τότε κατάλαβα ότι τον αγα-
πούσα ακόμα, δεν μπορούσα να φύγω και σκέφτηκα “μόνο ενάμιση χρόνο
παντρεμένοι, as δοκιμάσω λίγο ακόμα”».

(27 ετών, υπάλληλος)

Πώς βλέπει ο βίαιος άνδρας τη βία του

Οι έρευνες που εξετάζουν την ανδρική βία όπως τη βλέπουν οι βίαιοι άνδρες
είναι λίγες. Κατά κανόνα οι άνδρες εξηγούν τη βία τους με τρεις τρόπους:

1. απάντηση σε πρόκληση,
2. απώλεια ελέγχου,
3. ένα ασήμαντο επεισόδιο που οι άλλοι μεγιστοποιούν.

Τα αποσπάσματα είναι από μια ποιοτική έρευνα με 33 Αμερικανούς άν-
δρες που είχαν καταδικαστεί μετά από σοβαρή βία και δέχονταν θεραπεία σε
ένα Συμβουλευτικό Κέντρο για τη Bia (Anderson & Umberson, 2004· Goldner
et al., 1998).

Αρνούνται κατά κανόνα την ευθύνη τους για την άσκηση βίας όταν κα-
λούνται να απολογηθούν. Προσπαθούν να παρουσιάσουν τη βία τους ως ασή-
μαντη και τη συγκρίνουν με βία που έχουν υποστεί από τις γυναίκες τους, πα-
ρόλο που παραδέχονται ότι αυτοί έχουν χρησιμοποιήσει πιο σοβαρή, πιο συ-
χνή και πολύ πιο καταστρεπτική βία εναντίον των συντρόφων τους από ό,τι
οι σύντροφοί τους εναντίον τους, όπως στο παραπάνω παράδειγμα με τη γυ-
ναικά που πετάει πίσω την εφημερίδα που της πέταξε αρχικά ο άνδρας. Η διέ-
νεξη θα μπορούσε να σταματήσει εκεί αν ο άνδρας δεν χρησιμοποιούσε σο-
βαρή σωματική βία για να πειθαρχήσει τη γυναικά του, η οποία «τόλμησε» να
του πετάξει την εφημερίδα πίσω.

**Σαν μια λογική αντίδραση σε μια πρόκληση που θεωρεί μεγάλη. Η πρόκληση πρέπει να τι-
μωρηθεί και η τιμωρία φέρνει αποτέλεσμα.**

Μιλώντας για τη βία ρίχνουν την ευθύνη για τη βία στο ταίρι τους. Ερμηνεύουν
τη δική τους βία σαν μια λογική ανδρική αντίδραση στη θηλυκή υστερική και
προκλητική συμπεριφορά από τη σύντροφό τους. Όταν ερμηνεύουν τη δική
τους συμπεριφορά και αυτή των συζύγων τους, αποδεικνύεται ότι τα πρότυ-
πα αρρενωπότητας και θηλυκότητας τα οποία εκφράζουν είναι μονολιθικά και

χωρίς αποχρώσεις. Κατανοούν τη βία σαν τιμωρία σε μια παράλογη γυναίκα, η οποία αρχίζει να φέρεται λογικά μετά την τιμωρία, όπως δείχνει το παράκατω παράδειγμα.

«Πήγα πίσω στο δωμάτιο και ήρθε τρέχοντας στο χολ πλέγοντας ότι θα πέταγε όλα τα πράγματά μου έξω. Όταν μου είπε αυτό έφτασα στα όριά μου, πάγα και την έπιασα και την έσπρωξα πίσω. Την έσπρωξα προς το κρεβάτι, την πέταξα πάνω στο κρεβάτι και κάθισα επάνω της και της είπα ότι δεν θα την άφνην να σπκωθεί ώσπου να βάλει μυαλό. Ξανασκώθηκε και την ξανάπιασα και την ξαναπέταξα κάτω. Μετά απ' αυτό υποσχέθηκε τελικά... είπε ότι θα 'ρθει στα καλά της. Πήγα στο άλλο δωμάτιο και εκείνη πήγε έξω και άρχισε να μαζεύει την ακαταστασία που έκανε στο λίβικ ρουμ και τότε άρχισε να κλαίει όλη τη νύχτα ή τουλάχιστον για αρκετή ώρα».

Σύμφωνα με την ερμηνεία του εξελικτικού ψυχολόγου Fonagy (1999), που εξηγεί τη βία με τη θεωρία της προσκόλλησης (attachment), ο βιαιος άνδρας εξασφαλίζει μέσω της βίας τη συμβιωτική σχέση όταν η γυναίκα μετατραπεί σε τρομοκρατημένο και φοβισμένο παιδί. Μόνο τότε αισθάνεται ότι είναι πάλι δική του, οπότε μπορεί να της δείξει κάποια τρυφερότητα μετά το βίαιο επεισόδιο.

Μερικές έρευνες δείχνουν ότι σε μια βίαιη σχέση και οι γυναίκες είναι βίαιες απέναντι στους άνδρες, ότι δηλαδή η βία είναι «συμμετρική». Αυτό είναι ένας μύθος (Dobash, 2004). Αυτοί που διατείνονται ότι η βία είναι συμμετρική δεν λογαριάζουν τους εξής παράγοντες:

- a. Οι άνδρες είναι πιο σωματώδεις και πιο δυνατοί. Ενώ τα αγόρια και οι άνδρες γενικά είναι πιο εξοικειωμένοι με τη σωματική επιθετική συμπεριφορά μέσω των σπορ και της πάλης, οι γυναίκες σπάνια είναι ικανές να χρησιμοποιήσουν αποτελεσματική βίαιη συμπεριφορά λόγω έλλειψης εξάσκησης, καθώς και του ιδανικού της θηλυκής γυναικάς.
- β. Οι ίδιοι οι βιαιοι άνδρες παραδέχονται ότι σε καμιά περίπτωση δεν αισθανθήκαν ότι βρίσκονταν σε κίνδυνο από τις γυναίκες τους, ενώ σχεδόν οι μισές των γυναικών που ζουν σε βίαιες σχέσεις έχουν τραυματιστεί με αιμορραγίες από πληγές, αιματώματα, μώλωπες, γρατζουνιές, σπασμένα πλευρά, σπασμένα δόντια, κρανιακές κακώσεις και παρουσιάζουν ανάγκη για ιατρική και νοσοκομειακή περίθαλψη. Το 1/3 των γυναικών των ανδρών της έρευνας των Anderson και Umberson δεν είχε ποτέ χρησιμοποιήσει καμιά μορφή βίας.

Έτσι όλες οι έρευνες συμφωνούν ότι οι γυναίκες υφίστανται μεγαλύτερες σωματικές βλάβες στα χέρια των συντρόφων τους από ότι το αντίθετο, έστω και αν οι ίδιες χρησιμοποιούν κάποιες μορφές βίας. Οι δράστες παρουσιάζαν τη δική τους βία σαν λογική και αποτελεσματική και σαν μια έκρηξη, ενώ παρουσιάζαν τη βία των γυναικών τους σαν υστερική, ασήμαντη, γελοία και αναποτελεσματική.

«Αρχίσαμε να σπρώχνουμε ο ένας τον άλλο. Και έτσι την πέταξα στο πάτωμα και της είπα ότι φεύγω. Πήρε τα κλειδιά του αυτοκινήτου μου και ήθελα να πάρω πίσω τα κλειδιά, μου άρπαξε το χέρι, της το τράβηξα και πήρα τα κλειδιά πίσω. Έρχεται από πίσω και προσπαθεί να με κλοπήσει. Την έσπρωξα πίσω και την πέταξα πάλι κάτω στο πάτωμα».

«Βγήκα από την κουζίνα, την έπιασα από τη μούρη και την έσπρωξα, προσάθησε εκείνη να με σπρώξει πολύ λίγο, αλλά δεν κατάφερε πολλά».

«Άρχισα να βλέπω αυτό το κορίτσι κι ένας φίλος μου με είδε με το κορίτσι και πήγε πίσω και το είπε στη γυναίκα μου και όταν γύρισα στη σπίτι αυτή τη νύχτα, τότε προσπάθησε να με χτυπήσει, να παλέψει μαζί μου. Την έσπρωξα απλώς από μπροστά μου και έφυγα». (Πίσω από τη φράση «την έσπρωξα από μπροστά μου» υποκρύπτεται η πραγματικότητα, ότι δολιαδή την πέταξε στο πάτωμα).

Απώλεια ελέγχου

Στην πλειονότητά τους οι βίαιοι άνδρες παραδέχονται ότι χάνουν εύκολα τον έλεγχό τους. Η βία γίνεται επικινδυνή συχνά, όταν η γυναίκα θέλει να τερματίσει τη σχέση.

«Μου είπε κάτι και τότε έχασα τον έλεγχο. Την έπιασα απ' το λαιμό, τη σήκωσα ψηλά από το λαιμό και κλόποσαγε κάπως τα πόδια της μπροστί πίσω, και αισθάνθηκα, πραγματικά αισθάνθηκα ότι ήθελα να τη σκοτώσω αυτή τη φορά».

«Ξεσπώ με το τίποτα. Αυτή τη φορά προσπαθούσα να βοηθήσω την κόρη μου με τα μαθήματα. Ήταν Κυριακή, δεν συγκεντρωνόταν, θυμώνω με την κόρη μου και κλοπούω την τηλεόραση, έσπασε νομίζω. Τότε κλοπούω το ράφι. Η κόρη μου μπαίνει στη μέση. Την έσπρωξα και κλόποσα κάτι άλλο. Τότε εκείνη (η σύντροφός του) φώναξε την αστυνομία. Χαίρομαι που κάλεσε την αστυνομία γιατί κάτι τρομερό μπορούσε να συμβεί».

Καταπιεστική προσωπικότητα της γυναίκας

Η επίγνωση της απώλειας ελέγχου δεν σημαίνει όμως ότι δεν ρίχνουν την ευθύνη στις συντρόφους τους για τη δική τους βία. Φταίνε κατά τα λεγόμενά τους οι ίδιες οι γυναίκες, θέλουν να τους ελέγχουν, είναι απαιτητικές. Όταν τους ζητείται να απαντήσουν σε ποιους τομείς θέλουν να τους ελέγξουν οι γυναίκες, δεν μπορούν να απαντήσουν συγκεκριμένα, αντίθετα διατείνονται ότι η γυναίκα δεν καταφέρνει τίποτα, αλλά αρκεί η θέλησή της να τον ελέγξει για να ξυπνήσει τη βία.

«Είναι κάπως, πώς να το πω; Δεν θα έλεγα ότι είναι καταπιεστική. Είναι καλή μπτέρα, καλή νοικοκυρά, είναι πολύ καλή μαγείρισσα. Αλλά όσον αφορά τη σχέση μας, το παλιό ρπτό "ποιος φορά τα παντελόνια στην οικογένεια", π

ευθύνη σε μας είναι μοιρασμένη. Σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να πει κανείς ότι εγώ φοράω τα παντελόνια στην οικογένεια. Με αυτή την έννοια είναι καταπιεστική».

«Δεν νομίζω ότι θα είναι ευχαριστημένη πριν να με ελέγχει απόλυτα, αν και δεν είναι σε θέση να το κάνει... Θέλει να ελέγχει καθετί που κάνω, αλλά στην πραγματικότητα δεν μπορεί».

«Θέλει να με ελέγχει σ' όλα τα πράγματα, αλλά συγχρόνως δεν το κάνει γιατί δεν μπορεί να το κάνει».

Τα παραπάνω παραδείγματα υποστηρίζουν την υπόθεσή μας ότι έλκονται αρχικά από μια γυναίκα που τους φέρνει αντίσταση, αλλά από την άλλη δεν μπορούν να ανεχθούν μια δυνατή γυναίκα. Ενώ έχουν μια βαθιά αίσθηση ότι η σύντροφός τους τους ελέγχει, δεν μπορούν να αναφέρουν σε ποιους τομείς τους ελέγχει. Φυσικά αυτό μπορεί να συνδέεται με το ότι δεν θέλουν να δεχτούν οποιαδήποτε επίδραση από τη σύντροφό τους.

Φαίνεται λοιπόν ότι οι βίαιοι άνδρες από τη μία μεριά εκφράζουν μετάνοια για τη βίαιη συμπεριφορά τους, από την άλλη μεριά όμως τη δικαιολογούν με την «ελεγκτική» συμπεριφορά της γυναίκας. Οι εξηγήσεις τους ενισχύονται στα μάτια τους από τις ενοχές που αισθάνονται οι γυναίκες μετά τα βίαια επεισόδια. Επειδή οι άνδρες δεν θέλουν να παραδεχτούν τις βίαιες πλευρές τους, προσπαθούν να κάνουν τις γυναίκες να πιστέψουν ότι εκείνες φταίνε για τη βία, άρα, αν συμπεριφέρονταν αλλιώς, δεν θα χρειαζόταν εκείνοι να χρησιμοποιούν βία. Από την άλλη μεριά οι γυναίκες, επειδή δεν θέλουν να παραδεχτούν ότι είναι κακοποιημένες, αναλαμβάνουν την ευθύνη.

«Τελικά, για πρώτη φορά στη ζωή της παραδέχτηκε ότι έχει 50% σφάλμα για το ίδιο που τρώει ξύλο. Ξέρεις, ήταν κάποτε που έλεγε ότι ποτέ δεν έφταιγε για το ξύλο. Αλλά τώρα παραδέχεται ότι έχει 50% φταίξιμο γι' αυτό».

«Τώρα θέλει ότι αυτή φταίει κατά 80-90% για το θυμό μου».

Η βία σαν εργαλείο εξουσίας και αυθόρυβη συναισθηματική αντίδραση

Η βία του άνδρα μπορεί να εξηγηθεί σε δύο επίπεδα:

- Η βία είναι μια μορφή τιμωρίας. Αποτελεί εργαλείο εξουσίας στο κοινωνικό επίπεδο, δηλαδή συντελεί στη δημιουργία ανισοτήτων μέσα στη σχέση και στη διατήρησή τους. Σκοπός της είναι ο έλεγχος και η κτήση του σώματος και του νου της γυναίκας, της σωματικής και ψυχολογικής της ύπαρξης.
- Στο ψυχολογικό επίπεδο η βία είναι μια συναισθηματική αντίδραση όπου ο άνδρας χάνει τον έλεγχο των συναισθημάτων του. Οι δύο εξηγήσεις συμπληρώνουν η μία την άλλη.

Η λειτουργικότητα της βίας ως ισχυρής μεθόδου κοινωνικού ελέγχου οφείλεται στο φόβο του ανθρώπου για τη βία. Ένας βίαιος άνδρας (ή ένας βίαιος γονέας) μπορεί να επιτύχει υποταγή και συνεργασία με το να χτυπήσει ή και μόνο με το να απειλήσει ότι θα χτυπήσει. Πολλές φορές οι γυναίκες διηγούνται ότι υποτάσσονται αρκεί και μόνο να αλλάξει ο τόνος της φωνής ή η έκφραση του προσώπου του βίαιου άνδρα, προσπαθώντας έτσι να αποφύγουν την έκρηξη σωματικής βίας.

Σε ένα άλλο επίπεδο η έκρηξη βίας είναι μια αυθόρμητη συναισθηματική πράξη την οποία οι βίαιοι άνδρες περιγράφουν σαν μια ακούσια απώλεια ελέγχου του εαυτού τους. Περιγράφουν τις εκρήξεις βίας τους σαν μια αποτυχία γι' αυτούς τους ίδιους και για τις γυναίκες τους, αφού έχουν και οι δύο δώσει υποσχέσεις για την παύση της βίας μετά από προηγούμενα επεισόδια.

Ενώ και τα δύο μέρη πιστεύουν στις υποσχέσεις όταν τις δίνουν (δεν είναι δηλαδή ψεύτικες), δυστυχώς οι υποσχέσεις δεν μπορούν να αποτρέψουν τη βία. Αντίθετα, αναλύσεις βίαιων επεισοδίων δείχνουν ότι ένας σημαντικός παράγοντας διατήρησης της βίαιης σχέσης είναι η συμφιλίωση μετά το βίαιο επεισόδιο. Επέρχονται μετά τη βία σκηνές συμφιλίωσης με κλάματα και από τα δύο μέρη, όρκους και υποσχέσεις από τον άνδρα ότι δεν θα ξαναχτυπήσει, και πολύ συχνά οι σκηνές συμφιλίωσης ακολουθούνται από στενή συναισθηματική επαφή και έρωτα. Και τα δύο μέρη είναι πεπεισμένα ότι η βία δεν θα επαναληφθεί ποτέ.

Αυτό που συμβαίνει στο ψυχολογικό επίπεδο με τη συμφιλίωση είναι ότι και τα δύο μέρη προβαίνουν σε γνωστική άρνηση της πραγματικότητας. Με τον ψυχολογικό αμυντικό μηχανισμό της αποσύνδεσης (*dissociation*) σβήνουν μέσα από το μυαλό τους τα αίτια που φέρνουν τη βία και η συμφιλίωση γίνεται αποκλειστικά και μόνο στο συναισθηματικό επίπεδο. «Στην πραγματικότητα με αγαπά, με συμπονά. Εγώ δεν θα του δίνω αφορμές, άρα θα σταματήσει η βία» σκέφτεται η γυναίκα. «Στην πραγματικότητα την αγαπώ, τη συμπονώ, δεν θέλω να τη χάσω. Εκείνη μου υποσχέθηκε ότι δεν θα δίνει αφορμές, άρα θα σταματήσει η βία» σκέφτεται εκείνος.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πολλοί από τους βίαιους άνδρες θα ήθελαν να αλλάξουν συμπεριφορά, αφού και αυτοί αισθάνονται κατά διαστήματα ντροπή και μεταμέλεια. Ενώ στην καθημερινή ζωή είναι ανίκανοι να καταλάβουν την ψυχολογική κατάσταση της γυναίκας, αισθάνονται μεταμέλεια όταν αυτή τους απειλήσει ότι θα φύγει. Η μεταμέλεια όμως δεν βασίζεται στην αναθεώρηση των αξιών τους ή στην κριτική της συμπεριφοράς τους, αλλά στο φόρο τους ότι μπορεί να χάσουν το μοναδικό άνθρωπο που αισθάνονται δικό τους αν συνεχίσουν.

Πολλοί ψυχολογικά και σωματικά βίαιοι άνδρες ταλανίζονται από συνειδητό ή ασυνείδητο φόβο ότι οι γυναίκες τους θα τους αφήσουν λόγω της βίας. Σε ένα άλλο ψυχολογικό επίπεδο όμως συχνά πιστεύουν αφενός ότι δεν μπορούν να αλλάξουν «γιατί το μυαλό τους σκοτεινιάζει» και αφετέρου ότι η βία

ήρθε μετά από πρόκληση της ίδιας της γυναίκας. Δίνουν έτσι στον εαυτό τους «άφεση αμαρτιών», αφού δεν μπορούν να ελέγξουν τον εαυτό τους και γι' αυτό θεωρούν ότι η λύση είναι να αλλάξει εκείνη για να μπορέσει εκείνος να ελέγξει τη βίαιη συμπεριφορά του. Με αυτό τον τρόπο προσδίδουν στη γυναίκα το ρόλο του ελεγκτή της δικής τους βίας. Αυτή την εξήγηση υιοθετούν ως ένα βαθμό και οι ίδιες οι γυναίκες.

Επεισόδια κατά τα οποία ο άνδρας είναι σε θέση να κρύψει το θυμό του, περιμένει να μην υπάρχουν μάρτυρες και προγραμματίζει την τιμωρία του αποδεικνύουν ότι η βία δεν είναι αναγκαστικά πάντα κάτι αυθόρυμη. Γεγονός που δείχνει ότι ο βίαιος άνδρας ελέγχει ως ένα βαθμό και το χρόνο και τον τόπο της βίας. Συνήθως δεν φέρεται βίαια απέναντι σε άλλους και σε οποιονδήποτε χώρο, αλλά μόνο στη γυναίκα του και στα παιδιά του και στο σπίτι του, όπου αισθάνεται ασφαλής.

«Ο Γ. περίμενε να φύγουν οι συγγενείς και μετά έδωσε αναπάντεχα δύο χαστούκια στην Ε. μετά από οικογενειακά γενέθλια, επειδή η Ε. έδωσε το πρώτο κομμάτι της τούρτας που έκοψε στον πατέρα της. Έτσι ο Γ. πίστεψε ότι τον υποτίμησε σαν αρχηγό της οικογένειας, αφού έπρεπε να προσφέρει σε εκείνον το πρώτο κομμάτι».

Το δυναμικό υπόβαθρο του επεισοδίου είναι ότι ο Γ. έχει μια ανταγωνιστική σχέση προς τον πεθερό του, που φαντάζεται ότι τον υποτιμά γιατί δεν κερδίζει αρκετά χρήματα όσο ο ίδιος ο πεθερός. Εκτός αυτού ξέρει ότι η Ε. έχει μιλήσει με τους γονείς της για τη βία και αντιμετωπίζει και τους δύο γονείς της ως απειλή στη διαδικασία της υποταγής της.

Η συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι η βία αποτελεί μια μόνιμη κατάσταση παίρνει πολλές φορές χρόνια. Έρευνες δείχνουν ότι οι κακοποιημένες γυναίκες κάνουν από 3 μέχρι 5 προσπάθειες να φύγουν. Ξαναγυρίζουν και ξαναφεύγουν, ώσπου τελικά να καταφέρουν να διαλύσουν τη σχέση.

«Έφυγα ένα μήνα. Όταν γύρισα στο σπίτι τους πρώτους 2-3 μήνες ήμασταν σαν ερωτευμένοι, γιατί φοβόταν μνη κάνει κάτι κακό και τον αφήσω πάλι, αλλά σιγά σιγά ξανάρχισε τα ίδια. Με σήκωνε τρεις η ώρα τη νύχτα για να του μαγειρέψω και του έλεγα όχι. Θύμωνε όλο και πιο πολύ και στο τέλος, επειδή φαινόμουν ενοχλημένη και διαμαρτυρόμουν, με χτυπούσε. Άρχισα να φοβάμαι κάθε μέρα τι θα συμβεί, δεν ήξερα ποτέ τι θα συμβεί».

Φαντασιακή απώλεια εξουσίας

Ο όρος «φαντασιακή απώλεια εξουσίας» υποδηλώνει ότι πολλές πράξεις της γυναίκας, αν και απόλυτα φυσιολογικές μέσα στην καθημερινή πραγματικότητα, ερμηνεύονται μέσα στη φαντασία του βίαιου άνδρα σαν συνειδη-

τές επιθέσεις εκ μέρους της που έχουν ως μοναδικό σκοπό να τον υποτιμήσουν, να φανερώσουν την αδυναμία του και να αμφισβητήσουν την αρσενική ανωτερότητά του. Παραδείγματα μπορεί να είναι ένα καινούριο της κούρεμα, ένας έπαινος για κάποιον άλλο, ένα πείραγμα που του κάνει παρουσία άλλων.

Η βασική μας ανάλυση σύμφωνα με τη λειτουργικότητα της βίας είναι ότι η βία συνεχίζεται γιατί οι άνδρες αυτοί δεν είναι έτοιμοι να δεχτούν την έλλειψη ή φαντασιακή έλλειψη άκριτης παραδοχής και υποστήριξης, την έλλειψη ή φαντασιακή έλλειψη εξάρτησης της γυναίκας από αυτούς, την απώλεια ή φαντασιακή απώλεια εξουσίας πάνω στη γυναίκα, επομένως την έλλειψη κύρους τους. Ο ψυχισμός του άνδρα κυριαρχείται τόσο από μια έλλειψη αυτοπεποίθησης όσο και από μια διακαή επιθυμία για την επίδειξη κύρους και πραγματικής αρρενωπότητας.

«Το ζευγάρι Μαρία και Νίκος είναι στην ταβέρνα με φίλους. Σε κάποια στιγμή η Μαρία διορθώνει τον άνδρα της για κάποιο μικρό πράγμα. Όσο βρίσκονται στην ταβέρνα, εκείνος δεν αντιδρά. Όταν γυρίζουν όμως στο σπίτι την τραβάει μέσα στην κουζίνα και την ρυπάνε άγρια, την αποκαλεί με τα χειρότερα ονόματα, επειδή, όπως ισχυρίζεται, τον "ταπείνωσε" μπροστά στους φίλους του. Εκείνη είναι τρομοκρατημένη, δεν θυμάται καν σε τι τον διόρθωσε».

Η αμφισβήτηση απαιτεί τιμωρία η οποία φέρνει προς στιγμήν μια ψυχική ισορροπία στον εσωτερικό κόσμο του άνδρα, ο οποίος ταλανίζεται πριν τη βία από τυφλή ένταση και αγωνία. Η γυναίκα λειτουργεί σαν το δεύτερο σταθεροποιητικό εγώ του και όταν αισθάνεται ότι χάνει αυτό το εγώ, φροντίζει να το ξαναφέρει πίσω με σωματική βία, καθώς δεν μπορεί να παραδεχτεί ανοιχτά την αδυναμία του ή δεν αντέχει να της ζητήσει κάτι. Αυτό συμβαίνει γιατί στο σκεπτικό του κυριαρχεί η ιδέα ότι και μόνο το γεγονός πως θα ζητήσει κάτι από τη γυναίκα του αντί να το απαιτήσει δείχνει απαράδεκτη γι' αυτὸν αδυναμία, η οποία του προκαλεί αισθήματα ντροπής.

Το γεγονός ότι η υποτίμηση καλλιεργείται στο φαντασιακό επίπεδο ανάλογα με τον τρόπο που αντιλαμβάνεται τα δικαιώματά του και τις ψυχολογικές ανάγκες του για απόλυτη αφοσίωση και επιβεβαίωση καθιστά δύσκολη για τη γυναίκα την πρόβλεψη σχετικά με τη δράση που θα προκαλέσει τη βία.

Η βία σπάνια σταματάει, αν δεν καταλάβει ο άνδρας τους μηχανισμούς του θυμού του και της ντροπής του για την αδυναμία του και αν δεν δεχτεί ότι η γυναίκα είναι ένα ανεξάρτητο ον με αυτονομία και αυτοδιάθεση. Πρώτα από όλα πρέπει να πειστεί ο ίδιος ότι μπορεί να ζήσει τη ζωή του χωρίς μια συμβιωτική σχέση με μια γυναίκα. Επειδή αυτό ακριβώς είναι το πρόβλημά του στις περισσότερες περιπτώσεις, η βία δεν σταματάει, αν εκείνη δεν σπάσει τα δεσμά της εξάρτησής του αλλά και της δικής της εξάρτησης και υποταγής, τα οποία διατηρούν τη βίαιη σχέση.

Γνωστικές διαστρεβλώσεις. Η βαθμιαία εξέλιξη της παραίτησης της γυναίκας από την ανεξαρτησία της

Γεννιέται συχνά το ερώτημα: Γιατί μια γυναίκα προχωράει στη σχέση με ένα βίαιο άνδρα;

Η παραίτηση της γυναίκας από την αυτονομία της εξελίσσεται βαθμιαία. Η έρευνα των Αρτινοπούλου και Φαρσεδάκη (2003) δείχνει ότι οι γυναίκες αντιδρούν κατά την πρώτη περίοδο με διάφορους συνήθως αναποτελεσματικούς τρόπους. Συνήθως η γυναίκα περιγράφει την πρώτη έκρηξη βίας σαν κάτι ξαφνικό και αναπάντεχο. Μια αναδρομή όμως στο παρελθόν δείχνει ότι η σωματική βία ακολουθεί πάντα άλλες μεθόδους ταπεινωτικής μεταχείρισης, εξαναγκασμού και ελέγχου, όπως άπειρα τηλεφωνήματα ενώ εκείνη βρίσκεται στο χώρο εργασίας της, λεκτική βία, προσβολές, έλεγχο των κοινωνικών της επαφών, απειλές κ.λπ. Μετά το πρώτο επεισόδιο βίας γίνεται μια σιωπηλή συμφωνία ανάμεσα στο ζευγάρι να αποσιωπήσουν το γεγονός. Ο άνδρας δυσκολεύεται να παραδεχτεί ότι ήταν βίαιος, αρνείται πολλές φορές τη σωματική βία ή την ελαχιστοποιεί και η γυναίκα έχει δυσκολία να δεχτεί ότι είναι κακοποιημένη.

Ενώ στην αρχή θα προσπαθήσει να υπερασπίσει την ανεξαρτησία της και τη δική της αντίληψη της πραγματικότητας, οι συνεχείς λεκτικές ή σωματικές τιμωρίες από τον άνδρα την κάνουν να σπάσει μπροστά στον εξαναγκασμό. Κάθε φορά που θα αναφέρει την ανάγκη της να τη φροντίσει εκείνος, που θα θελήσει να εκφράσει τη δικής της σεξουαλικότητα ή να ζητήσει τα δικά της δικαιώματα, αυτός θα την ονομάσει υστερική, άπληστη, απαιτητική ίσως και να την απειλήσει ότι θα την αφήσει, δείχνοντας έτσι την οικονομική του δύναμη. Δημιουργείται ένα χάσμα ανάμεσα στο πώς βλέπει εκείνη τον εαυτό της και πώς τη βλέπει αυτός. Η γυναικά πνίγει τη δική της φωνή και παραδέχεται την κατασκευή της δικής του πραγματικότητας, έστω και αν αυτό σημαίνει ότι θα δεχτεί να την κακοποιεί. Σιγά σιγά η γυναίκα απορροφάται μέσα στη φαντασιακή του πραγματικότητα και συχνά δεν μπορεί να ξεχωρίσει τι είναι σωστό και τι είναι λάθος. Αρχίζει και εκείνη να ζει μέσα στο δικό του φαντασιακό επίπεδο, αποδέχεται δηλαδή ότι εκείνη είναι ένας κακός άνθρωπος, ότι δεν τον προσέχει αρκετά, ότι τον προκαλεί, τον εξαναγκάζει να τη χτυπάει, επομένως «της αξίζει να τη χτυπούν». Έτσι και η γυναίκα υιοθετεί αυτή την εξήγηση και μοιράζεται την ευθύνη της βίας με ενοχές που δεν την αφήνουν να εγκαταλείψει τη σχέση αφού και αυτή αισθάνεται συνυπεύθυνη. Είναι συνυπεύθυνη για τη διατήρηση της σχέσης αλλά όχι για τη βία. Αλλάζει μέτρα και σταθμά, αρχίζει να πιστεύει ότι ένα χαστούκι πότε πότε από τον άνδρα είναι κάτι το φυσιολογικό και συμβαίνει σε όλα τα ζευγάρια. Αναπτύσσει το σύνδρομο της *τραυματικής εξάρτησης* που ορίζεται ως η σχέση μεταξύ θύματος και δράστη σε πολλές εξαναγκαστικές σχέσεις, όπως η σχέση μεταξύ απαγωγέα και ομήρου (το σύν-

δρομο της Στοκχόλμης), και προκαλεί την αύξηση φροντίδας και αφοσίωσης από το θύμα προς τον εξαναγκαστή με σκοπό να τον ηρεμήσει και με την ελπίδα να ελέγξει τη βίαιη συμπεριφορά του.

Οικογενειακό περιβάλλον στην παιδική ηλικία

Προσπαθώντας να απαντήσουμε στο ερώτημα γιατί μένουν οι γυναίκες στις ψυχολογικά ή και σωματικά βίαιες σχέσεις, παρόλο που δεν θεωρούν τον εαυτό τους αδύναμο, θα αναφερθούμε εδώ στις οικογένειες προέλευσης και των δύο συντρόφων και τον αποφασιστικό ρόλο που διαδραματίζουν στον ψυχισμό τους, όπως δείχνουν έρευνες (Goldner et al., 1998). Ένας από τους λόγους που καθιστούν τη γυναίκα δεκτική στη σωματική βία είναι το ενδεχόμενο να έχει ζήσει τέτοια βία στο οικογενειακό της περιβάλλον. Περίπου το 1/4 των γυναικών, 23% από 664 Δανές γυναίκες, που υφίστανται σωματική βία και απευθύνθηκαν σε καταφύγια κατά το 2004 είχαν υποστεί σωματική βία όταν ήταν παιδιά (The Danish Centre for Social Vulnerability, 2006). Η βία έπληττε τη μητέρα, την ίδια και τα αδέλφια της και οι δράστες ήταν ο πατέρας, η μητέρα, ο θετός πατέρας ή ο αδελφός. Αυτό το ποσοστό είναι πολύ μεγαλύτερο από ότι δείχνουν επιδημιολογικές έρευνες για την εξάπλωση της οικογενειακής βίας στο γενικό πληθυσμό της Δανίας (2,9%). Έξι στις εκατό γυναίκες (σε σύνολο 664 γυναικών) μεγάλωσαν μέσα σε οικογένειες όπου υπήρχε σεξουαλική βία και οι μισές από αυτές τις γυναίκες υφίστανται σεξουαλική βία και στις τωρινές τους σχέσεις. Εξάλλου οι γυναίκες που είχαν υποστεί βία στην παιδική ηλικία, σήμερα υφίστανται οικογενειακή βία στη σχέση τους, η οποία εμφανίζεται σε νεότερη ηλικία, διαρκεί περισσότερο και περιλαμβάνει περισσότερες μορφές βίας σε σχέση με αυτή που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες που δεν είχαν υποστεί βία στην παιδική ηλικία.

Οι γυναίκες και οι άνδρες στις κακοποιητικές σχέσεις προέρχονται στην πλειονότητά τους από πατριαρχικές και αυταρχικές (πάντα ψυχολογικά βίαιες αλλά όχι πάντα σωματικά βίαιες) οικογένειες, όπου ο πατέρας είχε καθιερώσει στο σπίτι την αντίληψη ότι η γυναίκα ήταν κατώτερη από τον άνδρα. Ανεξαρτήτως αν η μητέρα αντιστεκόταν σε αυτή την αντίληψη ή είχε δεχτεί το ρόλο της κατώτερης, το μάθημα για το κορίτσι και το αγόρι στην πατριαρχική οικογένεια και στις δύο περιπτώσεις είναι ότι η γυναίκα υποτιμάται. Άρα το έμφυλο μοντέλο ήταν αρνητικό ή στην καλύτερη περίπτωση διφορούμενο για το γυναικείο φύλο. Τα παιδιά έβλεπαν ότι η ψυχολογική (και σωματική) βία του πατέρα μετριαζόταν όταν η μητέρα υποχωρούσε.

Επειδή όμως τα κορίτσια ζούσαν με μια μητέρα που είχε υποταχθεί στη βία, αισθάνονταν θυμό και θεωρούσαν τη μητέρα αδύναμη και ανάξια. Αυτό τις έκανε να αποστασιοποιηθούν από τη μητέρα τους και να έχουν μια σχέση οικτου προς εκείνη. Αποφάσιζαν λοιπόν να μην υποταχθούν όπως οι μητέρες

τους. 'Επαιρναν την απόφαση ότι εκείνες δεν θα λυγίσουν και δεν θα καταρρεύσουν μπροστά στη βία, αντί να πάρουν την απόφαση ότι δεν θα ζήσουν ποτέ με ένα βίαιο άνδρα.

Οι βίαιοι άνδρες, από τη πλευρά τους, είχαν συμμαχία με τις αδύναμες μητέρες εναντίον του αυταρχικού πατέρα. Ο γιος ήταν το εξαρτημένο παιδί και ο υπερασπιστής της μητέρας. Όμως για να είναι αρεστός ταυτόχρονα και στον πατέρα έπρεπε να φέρεται σαν «πραγματικός άνδρας». Δεν επιτρεπόταν να φοβάται, να δείχνει λύπη, να είναι εξαρτημένος από μια γυναίκα ή να λογαριάζει τη γνώμη των γυναικών.

Οι άνδρες αυτοί προσπαθούν στην ενήλική τους ζωή να μοιάσουν στο ανδρικό πρότυπο του πατέρα τους, παρόλο που οι περισσότεροι στην παιδική και νεανική ηλικία δεν σέβονταν τον πατέρα τους αλλά τον φοβούνταν. Ενώ στην παιδική ηλικία ήταν δεμένοι με τη μητέρα τους, είχαν κρυφή ανεκπλήρωτη επιθυμία για μια πιο στενή σχέση με τον πατέρα τους. Μεγαλώνοντας με αυτά τα πολύπλοκα διλήμματα είναι αδύνατο για τους ενήλικους άνδρες να αισθανθούν συναισθηματική εξάρτηση από μια γυναίκα και συγχρόνως να τη σέβονται ως αυτόνομο πρόσωπο.

Θέλουν να ελέγχουν τη γυναίκα ισχυριζόμενοι ότι την «προστατεύουν» και, όταν αυτή θέλει να κρατήσει την αυτονομία της, γίνονται βίαιοι. Όμως δεν μπορούμε να συμπεράνουμε ότι όλα τα παιδιά που υφίστανται οικογενειακή βία στην παιδική ηλικία υφίστανται και βία στην οικογένεια που δημιουργούν ως ενήλικοι. Αντίθετα, το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών που μεγαλώνουν με οικογενειακή βία δημιουργούν μια όχι βίαιη οικογένεια.

'Ένα ενδιαφέρον αποτέλεσμα από ελληνική έρευνα είναι ότι το 12% των γυναικών που υφίστανται σωματική βία (το 3,6% στο γενικό δείγμα) χρησιμοποιούσαν πιο ήπιους χαρακτηρισμούς για την οικογενειακή βία παρά οι γυναίκες που δεν ζούσαν σε βίαιες σχέσεις (Αρτινοπούλου & Φαρσεδάκης, 2003). Η ίδια ακριβώς αντίδραση παρατηρήθηκε στις Δανές γυναίκες που ζήτησαν προστασία στα καταφύγια. Αυτό δείχνει είτε την άρνησή τους να παραδεχτούν ότι είναι κακοποιημένες είτε ότι έχουν χάσει το μέτρο ως προς το τι είναι βία και τι όχι. Είναι μάλιστα πολύ πιθανό να ισχύουν και τα δύο αυτά δεδομένα.

Στην έρευνα των Anderson και Umberson (2004) όλοι οι βίαιοι άνδρες ($N=33$) που είχαν καταδικαστεί για τη συμπεριφορά τους παρουσίαζαν τη βία τους σαν μικρή και ασήμαντη και θεωρούσαν ότι το σύστημα δικαιοσύνης που τους δίκασε είναι άδικο για τους άνδρες. Θεωρούσαν το ξύλο απαραίτητο για να αποκτήσουν οι γυναίκες σεβασμό για την ανδρική τους υπόσταση. Ο βίαιος άνδρας είναι παγιδευμένος στην πεποίθηση ότι δεν πρέπει να είναι εξαρτημένος, δεν πρέπει να φοβάται τίποτα, δεν πρέπει να δείχνει λύπη και οίκτο και δεν πρέπει να είναι συναισθηματικά εξαρτημένος από τη γυναίκα, γιατί τότε θα «τον κάνει ό,τι θέλει», πράγμα που δεν μπορεί να δεχτεί ο ανδρικός εγωισμός του. Η κλινική πρακτική δείχνει ότι ο βίαιος άνδρας, μόλις αισθάνεται μέσα στις συνεδρίες ότι πείθεται από τη γυναίκα του, τότε αρχίζει να την καταπολεμά.

Άνδρες από εύπορες τάξεις υπογράμμιζαν τα υλικά αγαθά που παρείχαν στην οικογένεια και γι' αυτό είχαν δικαίωμα για σεβασμό, ενώ οι φτωχοί άνδρες καυχιόνταν για το σεβασμό που είχαν από άλλους άνδρες, για τη δύναμή τους και υποστήριζαν ότι περίμεναν τον ίδιο σεβασμό και στα σπίτια τους. Ενώ παραδέχονταν ότι χάνουν τον έλεγχό τους, καθιστούσαν τη γυναικά υπεύθυνη για την απώλεια ελέγχου. Τέλος, ο βίαιος άνδρας είχε μια ευάλωτη αρρενωπότητα την οποία είχε ανάγκη να ενισχύσει μέσω της βίας, που τον διαβεβαιώνει ότι είναι πραγματικός άνδρας και ότι κρατά τη γυναικά στη θέση της, δηλαδή μια θέση κάτω από αυτόν και εξαρτημένη. Ο άνδρας δεν μπορεί να αλλάξει, αν δεν παραδεχτεί την αδυναμία του και την εξάρτησή του από τη γυναικά του.

Το φεμινιστικό συμβουλευτικό μοντέλο

Παρουσιάζουμε παρακάτω ένα γενικό φεμινιστικό θεραπευτικό μοντέλο που ισχύει για όλες τις περιπτώσεις στις οποίες η γυναικά και τα προβλήματά της βρίσκονται στο επίκεντρο, επομένως ισχύει και για τις κακοποιημένες (για τη φεμινιστική Συμβουλευτική βλ. επίσης Χαρίτου-Φατούρου σε αυτό τον τόμο).

Η δυνατότητα της γυναικάς να δει καθαρά τις δικές της δυνάμεις είναι μικρή όταν απευθύνεται σε μια σύμβουλο, επειδή είναι θολωμένη από το σωματικό και ψυχικό πόνο, καθώς και την αβεβαιότητα.

Στόχος μας είναι να βελτιώσει η ψυχική και σωματική υγεία της και η κοινωνική της θέση. Πρέπει να αποφύγουμε τα απλουστευτικά μοντέλα που ξεκινούν μόνο από μια φεμινιστική και κοινωνική ανάλυση της καταπίεσης. Χρειάζεται και γνώση σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο αυτή η καταπίεση εγκαθίσταται ψυχολογικά στη συγκεκριμένη γυναικά. Έρχεται σε εμάς ως άτομο με την προσωπική της ιστορία, με τον προσωπικό της πόνο. Από τον πόνο ξεκινάμε για να προχωρήσουμε σιγά σιγά εξηγώντας της ότι αυτός ο πόνος εκφράζει μια γενική κοινωνική οδύνη. Η σύμβουλος που υιοθετεί τη φεμινιστική οπτική οφείλει να ακολουθεί, κατά τη Brown, τις παρακάτω αρχές (Brown, 1994: 23):

1. Έχει μια ξεκάθαρη ιδέα για το πώς θα συνδυάσει τις φεμινιστικές φιλοσοφικές θέσεις της και το σκοπό της, ο οποίος πάντα αποβλέπει στη βελτίωση της ψυχικής υγείας και θέσης της γυναικάς.
2. Έχει αναλύσει και έχει ασκήσει κριτική στις επικρατούσες θεωρίες της ψυχολογίας, αν δηλαδή περιέχουν πατριαρχικές θέσεις για το φύλο και την εξουσία.
3. Βλέπει την πρακτική της μέσα σε ένα πλατύτερο κοινωνικό πλαίσιο, σαν μια συμβολή στην εξέλιξη των γυναικών ως ανεξάρτητων ατόμων. Αντίθετα δεν αντιμετωπίζει τον εαυτό της σαν μέρος του ψυχιατρικού διαγνωστικού συστήματος που απλώς κάνει διαγνώσεις και δίνει ψυχοφάρμακα.

4. Γνωρίζει όμως το διαγνωστικό σύστημα και τα κριτήρια των διαγνώσεων και έχει δουλέψει στην εποπτεία με τον εαυτό της και με τη σχέση θεραπευτή και πελάτη. Έχει μια θεωρία για τη φυσιολογική ψυχολογική εξέλιξη του ανθρώπου και τις ικανότητές του, τις κρίσεις και τα προβλήματα που αντιμετωπίζει στη διάρκεια της ζωής. Η πρακτική της είναι βασισμένη συγχρόνως και στην ψυχολογική θεωρία και εκπαίδευση και στη φεμινιστική πολιτική ανάλυση και στην εμπειρική έρευνα για τον τρόπο διαμόρφωσης των διαπροσωπικών σχέσεων σε μια έμφυλη, άνιση κοινωνία.
5. Έχει διατυπώσει μια θητική της Συμβουλευτικής που είναι συσχετισμένη με το φεμινιστικό σκοπό για κοινωνικές αλλαγές στις διαπροσωπικές σχέσεις.
6. Έχει μια πλατιά θεωρητική παιδεία και εκπαίδευση στο αντικείμενο με το οποίο εργάζεται.
7. Υποστηρίζει τη γυναίκα στην προσπάθειά της να επιτύχει τους δικούς της στόχους.

Η φεμινιστική μέθοδος δεν πειραματίζεται με ανθρώπους και προπάντων δεν αναλαμβάνει μια περίπτωση αν καταλαβαίνει ότι δεν έχει τα εφόδια για να την αντιμετωπίσει. Ειδικά για γυναίκες ψυχολογικά και σωματικά κακοποιημένες, η φεμινιστική μέθοδος πρέπει να έχει ως στόχο την υποστήριξη της γυναίκας ώστε να προστατεύσει τον εαυτό της και τα παιδιά της από την ψυχολογικά και σωματικά καταστρεπτική βία.

Εντοπισμός και επαλήθευση της βίαιης σχέσης

Πολλές θεματικές που πραγματεύεται η Συμβουλευτική Κακοποιημένων Γυναικών προκύπτουν από την παραπάνω ανάλυση. Με μια σειρά από ερωτήσεις, όχι όλες μαζεμένες, αλλά βαθμιαία και σε συμφωνία με τη δική της διήγηση, θα βοηθήσουμε τη γυναίκα να επαληθεύσει αν ζει σε μια βίαιη σχέση ή όχι. Όσες περισσότερες θετικές απαντήσεις δώσει στις επόμενες ερωτήσεις, τόσο πιο πολύ επαληθεύεται ότι ζει σε μια βίαιη σχέση.

- Αισθάνεται φόβο για το σύντροφό της τον περισσότερο χρόνο;
- Αποφεύγει να συζητήσει ορισμένα θέματα ή σκέφτεται ώρες για το πώς θα συζητήσει ορισμένα θέματα, ώστε να μην ξυπνήσει το θυμό ή τις αρνητικές αντιδράσεις από μέρους του;
- Αισθάνεται ότι δεν μπορεί να κάνει τίποτα σωστό στα μάτια του συντρόφου της;
- Αισθάνεται τόσο άσχημα με τον εαυτό της, ώστε πιστεύει ότι πρέπει να τιμωρηθεί σωματικά;
- Έχει χάσει την αγάπη και το σεβασμό που είχε κάποτε γι' αυτόν;
- Αισθάνεται κάποιες φορές ότι εκείνη κάνει το λάθος και ότι αντιδρά υπερβολικά στη βία του;
- Έχει συχνά φαντασιώσεις ότι θα ήθελε να σκοτώσει το σύντροφό της για να σταματήσει τη βία;

- Φοβάται ότι ο σύντροφός της μπορεί να τη σκοτώσει ή φοβήθηκε κάποτε συγκεκριμένα το θάνατο κατά το βίαιο περιστατικό;
 - Φοβάται ότι ο σύζυγος θα της πάρει τα παιδιά και την κοινή περιουσία αν επιχειρήσει να τον αφήσει;
 - Αισθάνεται ότι δεν μπορεί να βρει βοήθεια από πουθενά;
 - Αισθάνεται συναισθηματικά παραμελημένη και απελπισμένη;
 - Θεωρεί τη βία κάτι το συνηθισμένο, αν όχι φυσιολογικό;
 - Αισθάνεται το σύντροφό της αδύναμο και αβοήθητο, παρόλο που έχει επιτυχία έξω από το σπίτι; Είναι ο σύντροφος απρόβλεπτος στη συμπεριφορά του;
 - Είναι ευχάριστος ανάμεσα στα βίαια επεισόδια;
 - Απείλησε ο σύζυγος με αυτοκτονία όταν του είπε ότι θέλει να χωρίσει;
 - Την πιέζει για σεξουαλική επαφή ή της επέβαλε ποτέ σεξουαλική επαφή όταν δεν ήθελε εκείνη;
 - Κατέστρεψε ποτέ πράγματα στο σπίτι ή πράγματα δικά της;
 - Την απείλησε προσωπικά ή στο τηλέφωνο όταν βρίσκεται στη δουλειά;
 - Την απομονώνει ο σύντροφός της από οικογένεια και φίλους;
 - Φοβάται να καλέσει κόσμο σπίτι γιατί δεν ξέρει πώς θα φερθεί ο σύντροφός της κατά τη διάρκεια της επίσκεψης ή μετά;
 - Την εμπόδισε ο σύντροφός της να χρησιμοποιήσει κοινά χρήματα, το τηλέφωνο, το αυτοκίνητο, τις πιστωτικές κάρτες, της απέκρυψε ότι χρησιμοποιεί τα κοινά χρήματα, στέρησε κοινούς οικονομικούς πόρους από εκείνη και τα παιδιά, σπατάλησε κοινούς πόρους χωρίς να το ξέρει εκείνη, την ανάγκασε να του δώσει χρήματα με απειλές;
 - Την εμπόδισε να βγει έξω από το σπίτι;
 - Την κατηγορεί συνέχεια ότι έχει άλλες σχέσεις;
 - Την κριτικάρει ή την υποτιμά μπροστά σε άλλους, την αγνοεί ή αγνοεί τη γνώμη της, δεν της δίνει ποτέ δίκιο, έστω και αν είναι καταφανές ότι έχει δίκιο;
 - Την κατηγορεί ο σύντροφός της ότι εκείνη φταίει για τη βίαιη συμπεριφορά του και ότι εκείνη πρέπει να αλλάξει για να σταματήσει να τη χτυπά;
 - Εκφράζει συχνά απόρριψη και περιφρόνηση για το γυναικείο φύλο γενικά και ειδικά για εκείνη ως γυναίκα;
- Μετά την επαλήθευση της βίαιης σχέσης, προχωρούμε στη Συμβουλευτική.

Ψυχολογικό Συμβουλευτικό Μοντέλο για γυναίκες που ζουν σε μια βίαιη σχέση

Το Ψυχολογικό Συμβουλευτικό Μοντέλο για τις κακοποιημένες γυναίκες στηρίζεται στις παρακάτω αρχές:

1. Διαθέτει κλινική λειτουργικότητα. Η σύμβουλος πρέπει να έχει γνώση και παιδεία των κλινικών καταστάσεων (κατάθλιψη, άγχος, ιδεασμός αυτο-

κτονίας, ψυχοσωματικά συμπτώματα, τραυματικές αντιδράσεις) και του τρόπου με τον οποίο αυτές επηρεάζουν τη ζωή της γυναίκας. Πρέπει επίσης να κάνει μια εκτίμηση της επικινδυνότητας της βίας και να πείσει τη γυναίκα να απευθυνθεί στην αστυνομία, αν υπάρχει κίνδυνος για τη ζωή της. Να εξετάσει αν υφίσταται βιασμός και πώς αυτό έχει επηρεάσει τη σωματική της υγεία. [Οι μισές (40-50%) από τις κακοποιημένες γυναίκες έχουν βιαστεί από τους συζύγους τους, όπως δείχνουν αμερικανικές έρευνες (Martin, Taft & Resick, 2007)]. Επειδή πολλές κακοποιημένες γυναίκες έχουν προβλήματα υγείας, να φροντίσει να παραπέμψει τη γυναίκα σε γιατρό, γυναικολόγο αν έχει γυναικολογικά προβλήματα από συζυγικό βιασμό, νευρολόγο αν έχει νευρολογικά προβλήματα από χτυπήματα στο κεφάλι, γενικά να φροντίσει για την κατάλληλη ιατρική περίθαλψη.

2. Αγκαλιάζει την πολυπλοκότητα των γυναικών και της ζωή τους.
3. Αντιμετωπίζει τις γυναίκες θετικά και τις θέτει στο επίκεντρο της θεραπείας.
4. Ξεκινάει πάντα από τα κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα των γυναικών και δεν απομακρύνεται από αυτά, αν δεν μπορεί να προσφέρει συγκεκριμένες διεξόδους και εναλλακτικές λύσεις.
5. Υπογραμμίζει ότι ο εσωτερικός ψυχολογικός κόσμος είναι συνδεδεμένος με την εξωτερική πραγματικότητα.
6. Ξεκινάει από τις εμπειρίες των γυναικών. Η σύμβουλος είναι υποχρεωμένη να κάνει μια κλινική εκτίμηση της κατάστασης της γυναίκας (κατάθλιψη, άγχος, φόβος αυτοκτονίας, σωματικά και άλλα συμπτώματα, τραυματικές αντιδράσεις), αλλά δεν πρέπει να δίνει διαγνώσεις. Μια διάγνωση την απομακρύνει αυτόματα από τις εμπειρίες των γυναικών και τις δικές τους ερμηνείες.
7. Ενισχύει την αντίσταση της γυναίκας στην καταπίεση και τη βία και τη βοηθά να ελαττώσει την υποταγή. Ενισχύει την αντίστασή της στην ταύτιση με τα παραδοσιακά πρότυπα για τη γυναίκα και την υποστηρίζει να εκφράσει τη δική της φωνή σε όλες τις μορφές καταπιεστικών σχέσεων (μητέρα, αδέλφια, πεθερικά, εργοδότης).
8. Βοηθά τη γυναίκα να ελαττώσει το συναίσθημα της ντροπής και να αντικρούσει την αντίληψη ότι είναι ανάξια. Αν η γυναίκα είναι πεπεισμένη ότι θα συνεχίσει τη σχέση, επειδή πιστεύει ότι μπορεί τελικά να καταφέρει να σταματήσει τη βία, η σύμβουλος τη βοηθά να εξετάσει τις πιθανότητες επιτυχίας του σκοπού της.
9. Ενδυναμώνει τη γυναίκα απαλύνοντας τις εμπειρίες υποτίμησης από σύντροφο/μητέρα/πατέρα και δεν τη βοηθά μόνο να προσαρμοστεί στην κατάσταση. Τη βοηθά να εκφράσει τα συναισθήματα που ξυπνούν από την υποτίμηση στο δεσμό της και στηρίζει την αυτοπεποίθησή της αμέσως μετά.
10. Αν η γυναίκα βρίσκεται σε μια νομική διαμάχη τη βοηθά να βρει το δί-

- κιο της με παραπομπή σε ευαισθητοποιημένο/η δικηγόρο. Δεν πρέπει με κανένα τρόπο να παραιτηθεί των δικαιωμάτων της. Αυτό που τυραννά πολλές γυναίκες μετά από ένα άδικο διαζύγιο είναι ότι μόνες τους συνέβαλαν στην παραίτησή τους από φόβο ή από μεγαλοψυχία, παραίτηση που τις αφήνει ξεκρέμαστες. Η δικαιοσύνη είναι πολύ σπουδαία για όλους τους ανθρώπους και όλοι οι άνθρωποι έχουν μια ιδέα της δικαιοσύνης και πότε αυτή καταπατείται.
11. Δεν ερμηνεύει τα συναισθήματα που προέρχονται από την υποτίμηση του γυναικείου φύλου και την καταπίεση σε μια έμφυλη σχέση μόνο ως προσωπικά προβλήματα και αποφεύγει τον κίνδυνο να παγίδευσει τη γυναικα με εξηγήσεις που ζητούν τις αιτίες της βίας στην προσωπικότητά της (π.χ. μαζοχιστική προσωπικότητα και άλλες τέτοιες εξηγήσεις).
12. Αμφισβητεί στα κατάλληλα σημεία και στον κατάλληλο χρόνο τα πρότυπα που έχει καθιερώσει το ζευγάρι για τη «σωστή γυναίκα» και την «πραγματική γυναίκα», καθώς και τον «πραγματικό άνδρα, τα οποία κρατούν και τα δύο μέρη εγκλωβισμένα. Η σύμβουλος μεταφέρει στη γυναίκα με απλά καθημερινά λόγια ότι η βίαιη σχέση αντιπροσωπεύει σε υπερβολικό βαθμό ένα γενικό κοινωνικό φαινόμενο, ότι δηλαδή η αρρενωπότητα ορίζεται από τη θηλυκότητα και αντίστροφα.

Συγκεκριμένες μέθοδοι

Διερεύνηση των αναγκών της γυναίκας. Την αφήνουμε πρώτα από όλα να εκφράσει εκείνη τις ανάγκες που έχει χωρίς να την προτρέψουμε να φύγει από τη σχέση. Υπογραμμίζουμε όμως τον κίνδυνο στον οποίο βρίσκεται η ψυχική και σωματική της υγεία. Αποφεύγουμε την παγίδα να απορρίψουμε εντελώς τη σχέση για να δώσουμε στη γυναίκα την ευκαιρία να εξετάσει η ίδια τι είναι αυτό που την κρατάει κοντά στον άνδρα μέχρι τώρα, εκτός από το φόβο.

Ανάλυση των βίαιων επεισοδίων. Ανατρέχουμε μαζί της στα βίαια επεισόδια και να αναλύουμε με λεπτομέρειες για να εκτιμήσουμε την επικινδυνότητα και να τη βοηθήσουμε να έχει μια πιο καθαρή εικόνα τόσο των δικών της συναισθημάτων και της συμπεριφοράς της όσο και του άνδρα. Εξετάζουμε κατά πόσο υφίσταται βιασμό και πώς επιδρά αυτό στην ίδια σωματικά και ψυχικά. Με άλλα λόγια, αφήνουμε τα πράγματα να μιλήσουν μόνα τους χωρίς υποτιμητικές εκφράσεις που θα την κάνουν να ντραπεί ακόμη περισσότερο.

Ανάλυση των προτύπων που έχει για τη θηλυκότητα και αρρενωπότητα. Τη βοηθάμε να αναλύσει το ιδανικό της καλής γυναίκας και συντρόφου που τρέφει μέσα της και να αντιληφθεί ότι αυτά τα κοινωνικά ιδανικά κατευθύνουν την ανάγκη της να «σώσει το δεσμό/την οικογένειά της», «να βοη-

θήσει τον άνδρα της» και να βάζει σε δεύτερη μοίρα τον εαυτό της και τις ανάγκες του. Τη βοηθάμε να συνειδητοποιήσει ότι τα ιδανικά που κληρονόμησε από την οικογένεια προέλευσής της την παγιδεύουν σε μια καταστρεπτική εξάρτηση, καθώς και ότι η απόφασή της να μένει παρά τη βία την προστατεύει από τις ενοχές και την κατάρρευση των ιδανικών της. Τέλος, τη στηρίζουμε ώστε να αντιληφθεί ότι είναι δύσκολο να κρατήσει τα ιδανικά της όταν τα ιδανικά του συντρόφου της είναι διαφορετικά από τα δικά της.

Προσπάθεια να αντιμετωπίσει τον άνδρα ως ένα και μόνο πρόσωπο και να απορρίψει την ιδέα της διχοτόμησής του σε «καλό» και «κακό». Τη βοηθάμε να προστατεύει καλύτερα τον εαυτό της αντιμετωπίζοντας τη βία ως την ακραία έκφραση μιας ενσωματωμένης πλευράς του συντρόφου της, που φανερώνεται σε μικρά και μεγάλα θέματα, ως μια στάση ζωής με ενσωματωμένα στερεότυπα του θηλυκού και του αρσενικού και όχι ως μια αποκομμένη συμπεριφορά που παρουσιάζεται μόνο όταν είναι «κακός».

Έπαινος για τις θετικές προσπάθειες που έχει κάνει για να αποδεσμευτεί. Υπογραμμίζουμε τις θετικές προσπάθειες που έχει κάνει μέχρι τώρα για να αλλάξει τη ζωή της προς το καλύτερο και να κρατήσει μια ισορροπία με τον άνδρα της. Εξετάζουμε τι την κάνει να απευθύνεται ακριβώς τώρα σε ειδικό και εκτιμούμε τη σοβαρότητα του κινδύνου που αντιμετωπίζει. Της προτείνουμε συγκεκριμένες πηγές βοήθειας και διεξόδους εκτός από την ψυχολογική βοήθεια.

Ενίσχυση της αυτοπεποίθησής της. Αποφεύγουμε να τη στιγματίσουμε σαν άρωστη και αδύναμη και ενισχύουμε την αυτοπεποίθησή της και τον αυτοσεβασμό της. Οι κακοποιημένες γυναίκες χάνουν σιγά σιγά τον αυτοσεβασμό τους. Τη βοηθάμε να δει πώς επιδρά ο φόβος επάνω της και πώς ο φόβος την κρατάει παγιδευμένη και της δημιουργεί προβλήματα υγείας. Αναδεικνύουμε τις δυνατές πλευρές της προσωπικότητάς της και ταυτόχρονα τής εξηγούμε γιατί αυτές οι πλευρές προκαλούν τον άνδρα.

Άρση της ειδυλλιακής συμφιλίωσης και της μαγικής φαντασίας που περιέχει. Επικεντρώνουμε στη φάση της ειδυλλιακής συμφιλίωσης και πώς αυτή δένει και τα δύο μέρη σε μια τραυματική εξάρτηση. Τη βοηθάμε να κατανοήσει αφενός ότι η συμφιλίωση, οι συγγνώμες, οι υποσχέσεις εμπεριέχουν την άρνηση και των δύο μερών να δουν την πραγματικότητα της σχέσης, καθώς και την ελπίδα-φαντασία ότι από τώρα και έπειτα όλα θα πάνε καλά, αφετέρου ότι η συμφιλίωση αποτελεί προϋπόθεση για να διατηρηθεί η βιασιη σχέση ακόμη μια περίοδο. Η άρση της ειδυλλιακής εικόνας και η επικέντρωση στις πραγματικές διαφορές μεταξύ των συντρόφων είναι η προϋπόθεση για να αλλάξει ή για να απορριφθεί η σχέση από εκείνη ή και από τους δύο.

Ανακούφιση για την ντροπή. Αποφεύγουμε να κατηγορήσουμε το σύζυγο με αρνητικούς χαρακτηρισμούς, αλλά δίνουμε στη γυναίκα να καταλάβει τους

μηχανισμούς της διατήρησης της βίας. Αποφορτίζουμε τη γυναικά από την ντροπή που αισθάνεται για την παραμονή της και για το βιασμό που πιθανών υφίσταται, αλλά και από την ντροπή που φοβάται ότι θα αισθανθεί αν φύγει, αναδεικνύοντας τις προηγούμενες θετικές πλευρές του δεσμού και τις αιτίες που την ωθούν να τον κρατήσει έως τώρα. Αφού δεν καταλαβαίνει την κρυφή διάσταση της δικής της εξάρτησης, αισθάνεται ότι δεν μπορεί να τον αφήσει, γιατί τότε θα μέμφεται τον εαυτό της επειδή τον άφησε. Παρουσιάζοντας τη σχέση και με τα θετικά της στοιχεία την απαλλάσσουμε από τις τύψεις και της δίνουμε τη δυνατότητα να διαλέξει και να εξετάσει τη σχέση μαζί μας, χωρίς να φοβάται ότι θα τον κατηγορήσουμε, όπως όλοι οι άλλοι. Με τον τρόπο αυτό μοιραζόμαστε την περιέργειά της σχετικά με τις αιτίες που την ωθούν να μένει σε μια βίαιη σχέση, έστω και αν οι περιστάσεις τής επιτρέπουν να φύγει.

Ένταξη σε ένα ευρύτερο πλαίσιο γυναικών

Τη βοηθάμε να καταλάβει ότι τα διλήμματα που αντιμετωπίζει είναι ακραίες μορφές διλημμάτων που αντιμετωπίζουν όλες οι σχέσεις. Πολλές γυναικες (και άνδρες) μένουν σε καταστρεπτικές αλλά όχι σωματικά βίαιες σχέσεις ακολουθώντας την ίδια λογική: «να σώσουν το γάμο τους, την οικογένειά τους, τα παιδιά τους κ.λπ., επειδή φοβούνται την ανεξαρτησία, τον κοινωνικό κατήφορο, τη μοναξιά, την κοινωνική κατακραυγή, ή επειδή σκέφτονται την υποχρέωσή τους να υποστηρίξουν τον άνδρα. Ας θυμηθούμε τα στερεότυπα που την πιέζουν: «Η γυναικά είναι το θεμέλιο του σπιτιού, η γυναικά χτίζει ή γκρεμίζει το σπίτι» κ.λπ. Τα διλήμματα των κακοποιημένων γυναικών είναι ακραία αλλά στη βάση τους τα μοιράζονται με πολλά άλλα ζευγάρια. Υπογραμμίζοντας αυτό το γεγονός αμβλύνουμε την πεποιθησή της ότι είναι άρρωστη, παράξενη, υπερβολική.

Εξέταση πηγών υποστήριξης. Προσπαθούμε όσο το δυνατόν να βρούμε θετικές πλευρές των συγγενών της, χωρίς να απορρίψουμε τη δική της εικόνα. Ας μην ξεχνάμε ότι συχνά η γυναικά έχει απορρίψει άλλες σχέσεις για να μπορέσει να κρατήσει τη σχέση με το βίαιο άνδρα. Θέλει συχνά να μας παρασύρει σε μια αρνητική περιγραφή των άλλων. Χωρίς να κατηγορήσουμε την ίδια δεν παρασύρομαστε στην αρνητική περιγραφή των άλλων, αφενός γιατί ενδέχεται η εικόνα που έχει δημιουργήσει γι' αυτούς να είναι μονοδιάστατη, αφετέρου γιατί, αν τους απορρίψει, δεν θα μπορέσει να ελευθερωθεί, εφόσον θα είναι τελείως μόνη.

Αμβλυνση των τύψεων. Αντιμετωπίζοντας τη σχέση πιο σφαιρικά δίνουμε τη δυνατότητα στη γυναικά να απαλλαγεί από τις τύψεις και να διαλέξει. Χρειάζεται χρόνος για να διαλέξει η γυναικά την αυτονομία της και την αυτοδιάθεσή της στον κόσμο.

Πλαγίδες στη Συμβουλευτική των Κακοποιημένων Γυναικών

Η Συμβουλευτική των Κακοποιημένων Γυναικών ενέχει παγίδες για τη σύμβουλο με φεμινιστική οπτική. Η γυναίκα που έρχεται να μας ζητήσει βοήθεια είναι γεμάτη με πόνο, θυμό, ντροπή, τύψεις και απογοήτευση. Θεωρεί τον εαυτό της αποτυχημένο και ανάξιο να κρατήσει μια σχέση. Πολύ πιθανόν όμως να αγαπά ακόμη το σύντροφό της. Αρχικά οι σύντροφοι είχαν την ελπίδα ότι βρήκαν ακριβώς τον άνδρα ή τη γυναίκα που ήθελαν και ο οποίος κατά ένα μαγικό τρόπο θα έλυνε όλα τα προβλήματά τους. Δημιουργούν μια προβληματική σχέση, αλλά για μεγάλο χρονικό διαστήμα διατηρούν μια συνεχή πεποίθηση ότι θα τα καταφέρουν να σταματήσουν τη βία. Σιγά σιγά χάνουν τον αυτοσεβασμό τους όταν αυτό δεν γίνεται. Αν η βία έχει κρατήσει χρόνια, η πιθανότητα να σταματήσει είναι μικρή. Κοινωνικά ή ηθικά κηρύγματα στη σχέση είναι καταδικασμένα σε αποτυχία. Η βία ξυπνά συχνά το θυμό της συμβούλου για λογαριασμό της γυναίκας και αναλαμβάνει την υποχρέωση να τη «σώσει». Αν αυτός ο θυμός δεν είναι δουλεμένος (π.χ. στην εποπτεία της), η σχέση της με το θύμα θα ναυαγήσει, αφού το θύμα στην αρχή δεν θέλει να σωθεί από τη σχέση, αλλά αντίθετα θέλει να σώσει τη σχέση της.

Αν η ψυχολογική ή κοινωνική σύμβουλος ταυτιστεί με το ρόλο του νομοθέτη και δικαστή ή της απελευθερώτριας, θα καταστραφεί η σχέση. Η γυναίκα θα προσποιείται απέναντι της, θα κρύβει τις πραγματικές της σκέψεις και συναισθήματα και θα φύγει μετά από λίγες συνεδρίες. Δεν θα εγκατασταθεί μια σχέση εμπιστοσύνης, αν η σύμβουλος ταυτίζεται μόνο με το θυμό της γυναίκας και δεν βλέπει καθαρά το δεσμό που έχει με το σύντροφό της, τις επιβεβαιώσεις ή τις κοινωνικές ανάγκες που πραγματώνει η σχέση αυτή όσο προβληματική και αν είναι. Αρνητική περιγραφή του συντρόφου από τη σύμβουλο σε μια πρώιμη φάση και πριν να εγκατασταθεί μια σχέση εμπιστοσύνης αναγκάζει την ίδια τη γυναίκα να υπερασπίζεται το θύτη και να παρουσιάζει τον εαυτό της σαν τον πραγματικό ένοχο. Μια ρεαλιστική συνειδητοποίηση του ρόλου της βίας στη σχέση και του ρόλου που παίζουν και τα δύο μέρη δεν είναι εφικτή στις πρώτες συνεδρίες· ο επιτυχημένος συγχρονισμός είναι πολύ σημαντικός σε αυτές τις περιπτώσεις.

Χρειάζεται να της δώσουμε χρόνο και χώρο για να εκφράσει εκείνη η ίδια τι θέλει και να μην την αναγκάσουμε να προσποιείται ή να υπερασπίζεται τον άνδρα με την έκφραση πρώιμων απορρίπτικών στάσεων προς εκείνον. Αν καταλάβει ότι απορρίπτουμε τη σχέση, δεν θα τολμήσει να εκφράσει ελεύθερα τις ανάγκες της. *Απορρίπτουμε τη βία αλλά όχι το σύντροφο. Απορρίπτουμε την ανοχή της βίας αλλά όχι την ίδια τη γυναίκα.*

Η Συμβουλευτική σε αυτή την περίπτωση θέλει μια πεπειραμένη σύμβουλο που δεν θα απογοητευθεί και δεν θα αισθανθεί ότι απορρίπτεται αν η γυναίκα δεν ακολουθεί τις λογικές συμβουλές που της παρέχει. Η σχέση της κακοποίησης δεν βασίζεται στη λογική, αυτό όμως δεν σημαίνει ότι είναι και ανε-

ξήγητη. Οι εξηγήσεις εισάγονται βαθμιαία, ανάλογα με την ψυχολογική αντίσταση και τη δεκτικότητα της γυναίκας.

Ο κίνδυνος, λόγω της ανυπομονησίας της συμβούλου, να εκδηλωθεί αρνητική μεταβίβαση με επιθετικότητα ενάντια στο ίδιο το θύμα είναι μεγάλος με αποτέλεσμα να απογοητευθούν και η γυναίκα και η συμβουλος. Υπάρχει κίνδυνος με τη δική μας απόρριψη να αισθανθεί ακόμη πιο στιγματισμένη.

Ο άνδρας ευθύνεται για τη βία χωρίς καμιά αμφιβολία. Πιστεύουμε ακράδαντα ότι καμιά κακοποιημένη γυναίκα δεν επιθυμεί τη βία, πάντα αντιστέκεται, πάντα προσπαθεί να την αποτρέψει και να την αποφύγει παρά το μύθο ότι «και εκείνη επιδιώκει τη βία». Οι ψυχαναλυτικές και οι σεξιστικές θεωρίες πού εξηγούν την ανοχή της γυναίκας ως σαδομαζοχιστική τάση στιγματίζουν τη γυναίκα χωρίς να λαμβάνουν υπόψη την κοινωνική βάση των έμφυλων σχέσεων. Η κακοποιητική σχέση είναι μια ακραία μορφή των έμφυλων σχέσεων που βασίζονται στην ανισότητα.

Επίλογος

Εμπειρίες από χώρες όπως η δεύτερη χώρα της γράφουσας, η Δανία, και από άλλες σκανδιναβικές χώρες δείχνουν ότι και εκεί δεν εξαλείφθηκε η βία, απλώς γιατί ούτε και στις κοινωνίες αυτές έχει εξαλειφθεί η ανισότητα μεταξύ άνδρα και γυναίκας. Η δυνατότητα όμως των γυναικών να επιλέξουν αν θα μείνουν στη βίαιη σχέση ή θα φύγουν είναι πραγματική, αφού υπάρχουν καταφύγια, κοινωνικό εισόδημα για τις μονογονεϊκές οικογένειες, ώστε να μπορούν να ζήσουν η γυναίκα και τα παιδιά της όταν φύγουν από το σπίτι, ψυχολογική υποστήριξη και για άνδρες και για γυναίκες, κρατική βοήθεια για μετεκπαίδευση, ένταξη στην αγορά εργασίας και μεγάλη ευαισθητοποίηση της κοινωνίας, της αστυνομίας, των δικαστηρίων, του συστήματος υγείας. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις ο άνδρας απομακρύνεται αναγκαστικά από το σπίτι. Οι πολιτικοί στόχοι οφείλουν να στοχεύουν στην πραγμάτωση αυτών των υποδομών.

Πρέπει να διαπιστώσουμε με λύπη ότι ζούμε σε κοινωνίες που όχι μόνο ανέχονται, αλλά και δέχονται σε άπειρες περιπτώσεις, αν όχι στη νομοθεσία αλλά στην πράξη, το δικαίωμα μερικών ανδρών να υποτάσσουν και να ελέγχουν τις γυναίκες ενάντια στη θέλησή τους, ανεξαρτήτως των συνεπειών και με τη σιωπηλή συναίνεση ή ανοχή του κοινωνικού περιβάλλοντος. Γι' αυτό οι άνδρες ερευνητές της βίας υπογραμμίζουν ότι η βία θα σταματήσει μόνο όταν και οι άνδρες σε μια κοινωνία θα αγωνίζονται στο πλευρό των γυναικών ενάντια στη βία, στέλνοντας το μήνυμα στους βίαιους άνδρες ότι δεν ταυτίζονται με αυτούς, ότι η βία δεν έχει θέση στη δική τους ζωή και δεν πρέπει να έχει θέση στη δική τους κοινωνία.

Οι συνέπειες για τις γυναίκες και τα παιδιά που ζουν μέσα στη βία είναι ψυ-

χολογικές, σωματικές και κοινωνικές, βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες, και επηρεάζουν αποφασιστικά όλη τους τη ζωή.

Οι συνέπειες για την κοινωνία την ίδια είναι μεγάλες: (α) από οικονομική άποψη, αν συνυπολογίσουμε τα νοσοκομειακά και ιατρικά έξοδα για τα θύματα, συμπεριλαμβανομένων και των ψυχοφαρμάκων¹, χωρίς να υπολογιστούν τα ιδιωτικά έξοδα, οι χαμένες ημέρες εργασίας και οι συνέπειες για τα παιδιά που τραυματίζονται ψυχικά, (β) από δημοκρατική άποψη, αφού το δημοκρατικό έλλειμμα της ανισότητας καθυστερεί γενικά την εξέλιξη όλης της κοινωνίας και σπαταλάει ανθρώπινο δυναμικό, (γ) από την άποψη της διατήρησης της κοινωνικής αδικίας ανάμεσα στα αρσενικά και θηλυκά άτομα της κοινωνίας, (δ) από την άποψη της καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των γυναικών και των παιδών τους (βλ. Τσακλάγκανου, Παπαδοπούλου και Γούλιαρου «Η αρχή της ισότητας των δύο φύλων στο οικογενειακό δίκαιο του 1983» σε αυτό τον τόμο).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Αδαμάκη, Ν. (2002). *Εγχειρίδιο για τις κακοποιημένες γυναίκες*. Αθήνα: ΚΕΘΙ.
- Αρτινοπούλου Β. & Παπαθεοδώρου, Θ. (2004). *Η σεξουαλική παρενόχληση στους χώρους εργασίας*. Αθήνα: ΚΕΘΙ.
- Αρτινοπούλου, Β. & Φαρσεδάκης, Ι. (2003). «Ενδοοικογενειακή *Bία* κατά των γυναικών: Πρώτη Πανελλαδική Επιδημιολογική Έρευνα». <http://www.kethi.gr/greek/meletes/2003/Domestic/content.htm>
- Βλάχου, Β. (2005). *Η Αντιμετώπιση της Σωματικής *Bίας* κατά των Γυναικών από το Σύστημα Απονομής Δικαιοσύνης*. Αθήνα: 'Ελλην.
- Γενική Γραμματεία Ισότητας (2002). *Δειγματοληπτική Στατιστική Αξιοποίηση Στοιχείων που αφορούν την *Κακοποίηση Γυναικών* που απευθυνθήκαν στα Συμβουλευτικά Κέντρα Αθήνας-Πειραιά*. Αθήνα.
- Γιωτάκος, Ο. & Πρεκάτε, Β. (Επιμ.). (2006). *Σεξουαλική Κακοποίηση. Μυστικό; Όχι πια!* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Εθνικό Παρατηρητήριο για την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών. Πρώτη Εθνική έκθεση της Ελλάδος. Κωσταβάρα, Κ. Π. (2004). http://www.genderpateion-gr/gr/didaktiko_pdf/Ekthesi_Paratiritiriou_Gia_Tin_Antimetopisi_Tis_Vias_Kata_Ton_Gynaikon
- Nussbaum, M. (2005). *Φύλο και κοινωνική δικαιοσύνη*. Αθήνα: SCRIPTA.
- Χαρίτου-Φατούρου, Μ., Αρσέλ, Λ. Τ., Καββαδία, Α. & Χλιόβα, Α. (2002). *Οδηγός Συμβουλευτικής Γυναικών*. Αθήνα: ΚΕΘΙ.

1. Στη Δανία, έχει υπολογιστεί ότι η βία εναντίον των περίπου 41.000 γυναικών που κακοποιούνται ετήσια κοστίζει μόνο σε κρατικά έξοδα 370.000.000 κορώνες (49.500.000 ευρώ) (για την κατανάλωση ψυχοφαρμάκων βλ. και Στέκα σε αυτό τον τόμο).